

การเมืองเรื่องภิกษุณีในประเทศไทย

Politics of Buddhist nun in Thailand

ประพิศ โบราณมูล¹

Prapit Boranmool

บทคัดย่อ

การบวชในพระพุทธศาสนาของไทยมีหลักเกณฑ์ที่ถือปฏิบัติกันมาคือ เมื่อชายไทยอายุครบ 20 ปี บริบูรณ์จะต้องเข้ารับการบวชเป็นภิกษุสงฆ์เพื่อศึกษาหลักธรรม คำสอน พระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า สืบสานวัฒนธรรมประเพณีและยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูต่องานที่บิดามารดาด้วย ภิกษุสงฆ์ได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ในด้านพระธรรม เป็นการเรียนรู้โลกธรรมะ ทำให้คนดำเนินชีวิตอยู่ในศีลธรรม มีสติปัญญา มีวินัย และอยู่ในหลักทางสายกลางตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ส่วนสตรีในสมัยพุทธกาลจะเป็นผู้หญิงที่มีความเพียบพร้อม มีความเป็นแม่บ้านแม่เรือน มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องของความเป็นอยู่ของคนภายในบ้าน ทำให้สตรีถูกจำกัดสิทธิ หน้าที่ และสถานภาพของตนเอง แต่ผู้ชายส่วนใหญ่เมื่อออกบวชแล้วก็จะออกแสวงบุญและสืบทอดหลักพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไว้ ส่วนสตรีที่สนใจมีความศรัทธาที่จะขอเข้ารับการบวชเพื่อบรรลุในพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้บำเพ็ญกุศลหลังออกบวชได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์และได้รับแต่งตั้งในตำแหน่งเลิศทางตรัสรู้ได้เร็วโดยให้คำจำกัดความสตรีเหล่านี้ว่า ภิกษุณี

คำสำคัญ : ภิกษุณี , การสื่อสารทางการเมือง , การเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ , สตรีนิยม , ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

Abstract

Ordination as a Buddhist monk in Thailand has the main criterion that a Thai Buddhist man has to become the Buddhist monk once in his life time when reaching the age of twenty years. He has to do so to study dharma (the Buddha's teachings) in order to interweave Thai's cultural and traditional heritages and signify their gratefulness and gratitude to their parents. While living in their monkhood, they rigorously seek for the knowledge of dharma together with that of worldly livings in Buddhism. As Buddhist followers, they strongly believe that one who practises dharma will live his life in moral decency with complete wisdom par excellence as well as disciplines. Thereby, he can undertake Middle Path following the key teaching in Buddhism. As for a woman in the Buddha's time, she had to play her roles as qualified housekeepers as well as states of being housewives and taking responsibilities for coping with household affairs and taking care of family members. Due to these burdens, the woman in those days were deprived of her rights, duties and their own statuses. So far, most of Buddhist monks retaining their noble life have sought for pilgrimage and subsequently played their vital roles in handing down the Buddha's teachings. At the same time of the Buddha's, the interested woman with high faith was allowed ordaining in Buddhism as a Buddhist nun. Like Buddhist monks, some Buddhist nuns were able to achieve the highest level of insight attainment to the extent that they became a Worthy One (Arahant). Of them, one Buddhist nun became a Worthy One and was appointed as excellence in rapid enlightenment. That was why an ordained woman was literally labelled as 'Bhikkhuni', Buddhist nun.

Keywords: Bhikkhuni (Buddhist nun), political communication, modern social movements, feminism, power-based relationship

บทนำ

ภิกษุณีเป็นคำที่ใช้เรียกนักบวชหญิงในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นคำศัพท์เฉพาะใช้กับสตรีที่ได้อุปสมบทแล้ว หรือพระผู้หญิงในทางพระพุทธศาสนา แต่มีลักษณะต่างจากแม่ชี เพราะแม่ชีเป็นเพียงอุบาสิกาหรือพุทธศาสนิกชนผู้หญิงที่ถือศีล 8 ข้อแต่ภิกษุณีจะต้องถือศีล 311 ข้อ สำหรับภิกษุณีจะมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ 1) ภิกษุณีฝ่ายเถรวาท ในสายเถรวาทสืบวงศ์มาแต่สมัยพุทธกาลด้วยการบวชที่ถูกต้องตามพระวินัยปิฎกเถรวาทจากสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่าย และ 2) ภิกษุณีฝ่ายมหายาน เป็นภิกษุณีที่ยังสืบทอดการบวชภิกษุณีมาจนปัจจุบัน ที่มีลักษณะการบวชแบบจีนและมีศีลที่แตกต่างกัน(อรนที จันทรสุริยศักดิ์ และธัญธามาตรนอก, 2552 : 2) ส่วนการบวชเป็นภิกษุณีนั่นจะต้องผ่านการบวชเป็นสิกขมานา คือ เป็นสามเณรีที่จะต้องถือศีล 6 ข้ออย่างเคร่งครัดเป็นเวลา 2 ปีโดยถ้าหากศีลขาดแม้แต่ข้อเดียวจะต้องเริ่มนับใหม่ การบวชเป็นสิกขมานานั้นจะบวชได้ต้อง งามีอายุครบ 18 ปี ส่วนการอุปสมบทนั้นจะต้องเข้ารับการอุปสมบทในฝ่ายของภิกษุณีสงฆ์ก่อนแล้วไปเข้าพิธีอุปสมบทในฝ่ายภิกษุสงฆ์อีกครั้งหนึ่งจึงจะเป็นภิกษุณีได้โดยสมบูรณ์ถือเป็นการบวชทั้งในสองฝ่ายสงฆ์อย่างครบถ้วนและสตรีที่เข้ารับการบวชเป็นภิกษุณีบรรลุเป็นพระอรหันตสี ฌาณทั้งสิ้นและได้รับการยกย่องให้เป็นเอตทัคคะ คือ เป็นตำแหน่งทางพระพุทธศาสนาที่พระบรมศาสดาได้ประทานให้กับพุทธบริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งภิกษุณีรูปแรกของพุทธศาสนา คือ พระมหาปชาบดีโคตรมีเถรี

สำหรับในพระพุทธศาสนานั้นผู้หญิงมีสถานภาพ บทบาท สิทธิเสรีภาพและโอกาสในการบวชเท่ากับผู้ชาย แต่เงื่อนไขการบวชของภิกษุณีและภิกษุสงฆ์มีความแตกต่างกัน คือ วินัยของภิกษุณีจะมีมากกว่าภิกษุสงฆ์ โดยภิกษุณีจะต้องถือศีล 311 ข้อ ส่วนภิกษุสงฆ์จะต้องถือศีลเพียง 227 ข้อ ทั้งนี้เพราะผู้หญิงมีข้อจำกัดในการดำรงชีพมากกว่าผู้ชาย(พระไตรปิฎก เล่ม 3 ภิกษุณีวิภังค์, 2439 : 301-302) และจากการที่สภาพสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงทำให้การบวชภิกษุณีขาดความต่อเนื่อง (ขาดบุญวงศ์) คือ ไม่มีบุคคลที่จะสืบทอดการบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาอีกทั้งการบวชเป็นภิกษุณีทำได้ยากมากขึ้นและส่งผลทำให้ไม่มีภิกษุณีในปัจจุบัน รวมทั้งในปัจจุบันมีภิกษุณีบางรูปได้ลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อต้องการที่จะให้สังคมเห็นสถานภาพและบทบาทของภิกษุณีมากขึ้น และสังคมยังให้สิทธิ สถานภาพและบทบาททางสังคมแก่สตรีอย่างไม่เท่าเทียมกันระหว่างชายกับหญิงทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในทางสังคม เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพ สถานภาพและความเสมอภาคให้กับสตรีเพิ่มมากขึ้นดังเช่นกรณีของภิกษุณีที่ยังเกิดความเหลื่อมล้ำในทางพระพุทธศาสนาด้วยทั้งที่ในครั้งสมัยพุทธกาลที่ในคำตรัสของพระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่าผู้ที่สืบทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นสามารถแบ่งได้ 4 ประเภท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา แต่ในปัจจุบันนี้ไม่มีภิกษุณีแล้วในพระพุทธศาสนา ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นการบวชภิกษุณี สถานภาพและบทบาทของภิกษุณีในสังคมปัจจุบันได้ขาดหายไป จึงทำให้ภิกษุณีได้ออกมาเรียกร้องให้สังคมเกิดการยอมรับถึงสถานภาพและบทบาทในภิกษุณีและการทำให้มีภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะภิกษุณีก็มีความศรัทธา ต้องการเรียนรู้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาและช่วยเหลือสังคมด้วยเช่นกัน

แนวความคิดเกี่ยวกับการแบ่งแยกทางเพศ สถานภาพ และสิทธิของสตรีในปัจจุบันพบว่า สาเหตุหรือปัจจัยสำคัญ ที่ส่งผลเกื้อหนุนให้เกิดการแบ่งแยก และการเอารัดเอาเปรียบทางเพศนั้น ทางมานุษยวิทยาได้ให้คำอธิบายว่า นอกจากผู้ชายจะมีลักษณะทางธรรมชาติ หรือลักษณะทางชีววิทยาบางอย่างเหนือกว่าผู้หญิงแล้ว ยังเป็นผลมาจากกระบวนการเรียนรู้ และวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมอีกด้วย ซึ่งการครอบงำ หรือผูกขาดอำนาจโดยเพศผู้ชายนั้น จะมีความสัมพันธ์กับอำนาจทางเศรษฐกิจ คือ การควบคุมกำลังการผลิต และแบ่งปันทรัพยากรความพยายามในการรักษาภาวะสมดุลระหว่างจำนวนประชากรกับทรัพยากรธรรมชาติ และสงครามจนทำให้ปัจจุบันได้เกิดแนวความคิดด้านสตรีนิยมเกิดขึ้น ซึ่งส่งผลทำให้คนในสังคมต่างๆ รวมทั้งในประเทศไทยได้หันมาสนใจศึกษาเกี่ยวกับเพศ และการแบ่งแยกทางเพศมากขึ้น และเริ่มมีมุมมองใหม่ว่า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีการกดขี่ทางเพศมาโดยตลอด เป็นการกดขี่เพศหญิงโดยเพศชาย และด้วยพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรม บางครั้งทำให้ผู้หญิงเองไม่รู้ตัวว่าตัวเองถูกกดขี่ ส่งผลให้เกิดการเรียกร้องสิทธิสตรี และความเสมอภาคระหว่างหญิงชายตามมา ซึ่งการเรียกร้องนั้นมีทั้งการเรียกร้องความเสมอภาคทางกฎหมาย บทบาททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และศาสนา โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับการบวชภิกษุณี ซึ่งจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันได้มีการรื้อฟื้นภิกษุณีในประเทศไทยเกิดขึ้นอีกครั้ง จากการบวชของ รศ .ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ เมื่อ พ .ศ. 2544 จากเหตุการณ์นี้เองได้ก่อให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ในสังคมไทยอย่างมากทั้งในลักษณะที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย

หากกล่าวโดยสรุปแล้วจากความคิดเห็นต่อการบวชภิกษุณีในประเทศไทย โดยพิจารณาจากพระธรรมวินัย ตามกรอบแนวความคิดของเถรวาทไทย และบริบททางสังคม และวัฒนธรรมข้างต้น แล้วจะเห็นได้ว่าภิกษุณีของฝ่ายเถรวาทนั้นได้สูญวงศ์ไปแล้ว ดังนั้นการที่จะจัดให้มีการบวชภิกษุณีในประเทศไทยอีกนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ด้วยข้อจำกัดด้านพระธรรมวินัย จารีตประเพณี รวมถึงข้อสงสัยในการบวชและการสืบต่อภิกษุณีที่มีมาในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การที่จะบวชจากประเทศอื่นและกลับมาอยู่ประเทศไทยโดยแสดงอัตลักษณ์ของภิกษุณีจากประเทศนั้น ๆ อย่างชัดเจน ก็สามารถทำได้เช่นเดียวกับนิกายมหายานที่มีอยู่ในประเทศไทยดังเช่นจาก การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของภิกษุณีนิกายมหายานที่มีส่วนช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับการยอมรับของสังคมอีกครั้งหนึ่ง ส่วนประเด็นในพระธรรมวินัยและจารีตประเพณีนั้นก็อยู่ที่การปฏิบัติโดยถือประโยชน์ของการบวชเป็นที่ตั้ง

แนวคิดเชิงรัฐศาสตร์ (การเมืองการปกครอง)

การสื่อสารทางการเมือง(Political Communication)

การสื่อสารมีลักษณะที่เป็นกระบวนการ กล่าวคือการสื่อสารเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องกันระหว่างผู้รับสารกับผู้ส่งสาร โดยที่องค์ประกอบของการสื่อสารแต่ละองค์ประกอบมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกัน การสื่อสารเป็นหัวใจสำคัญของพฤติกรรมของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันจะพัฒนาวิธีการแบบแผนในกระจายข้อมูลข่าวสาร มนุษย์ได้ใช้วิธีการต่าง ๆ ติดต่อกับคนอื่น ๆ เพื่อที่จะบอกข่าวสารข้อมูล ความรู้สึกนึกคิด ความเห็นและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่อกัน (ปรมะ สตะเวทิน, 2536 : 17) ซึ่ง Berlo (1960 : 12) ได้อธิบายว่า การสื่อสาร (communication) หมายถึง การส่งผ่านข่าวสารจากบุคคลหนึ่งหรือกลุ่มบุคคลหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งหรืออีกกลุ่มหนึ่ง โดยใช้สัญลักษณ์การสื่อสารมีลักษณะเป็นกระบวนการ (process) อย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคม กล่าวคือเป็นกิจกรรมที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (dynamic) ไม่อยู่นิ่งและไม่มีจุดเริ่มต้นหรือจุดจบที่เห็นเด่นชัด และการสื่อสารมีลักษณะที่เป็นกระบวนการ กล่าวคือการสื่อสารเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร โดยที่องค์ประกอบของการสื่อสารแต่ละองค์ประกอบมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกัน Wilmot (1987 : 6) การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการทำให้นุชนยุวมตัวกันเข้าเป็นสังคม ดำรงความเป็นสังคมและเปลี่ยนแปลงสังคม เพื่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างกันเพื่อสร้างกฎเกณฑ์ของสังคมและปรับทัศนคติและพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมอันจะทำให้สมาชิกร่วมกันอยู่ร่วมกันได้อย่างปรกติสุขในสังคม แต่การสื่อสารนั้นมิใช่แค่เป็นเครื่องมือในการประสานความเข้าใจอย่างบูรณาการในสังคมเท่านั้น นอกเหนือจากการ สร้างความหมายที่ทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันอันจะเป็นประโยชน์ทั้งในด้านการเมือง การปกครอง การเศรษฐกิจ สังคมและด้านอื่นๆ แล้วการสื่อสารยังถูกใช้เป็นเครื่องมือที่เป็นอุปกรณ์และวิธีการใช้อุปกรณ์ในทางการสื่อสารที่นำไปใช้ในการทางการเมืองการปกครองเพื่อเป็นการเชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลและประชาชนเข้าด้วยกันในรูปของการสื่อสารการเมืองในแนวดิ่งและแนวระนาบ (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร , 2544 : 2) การสื่อสารทางการเมืองเป็นแนวทางการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการสื่อสารในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อไปสู่เป้าหมายทางการเมืองทั้ง ของระบบรัฐหรือผู้นำ โดยอาศัยการสื่อสารและสร้างแนวทางการยอมรับในกลุ่มประชาชนผู้รับสารและปริมาณของสารสนเทศที่ไหลเวียนตามช่องทางการสื่อสารต่างๆ จะรองรับกลไกการสื่อสารซึ่งเป็นพลังอำนาจทางการเมืองในการควบคุมระบบการเมืองให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ด้วยวิธีการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมือง การใช้สิทธิพล การกล่อมเกลางานสังคมและบูรณาการทางการเมืองตกอยู่ในภาวะเหนียวรั้งหรือภาวะล้าหน้าไปได้ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อกิจกรรมทางการเมือง ทั้งนี้กระบวนการสื่อสารจึงเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชนทั้งโด ยผ่านแนวทางการชวนเชื่อหรือแนวทางของมติมหาชน เพื่อธำรงรักษาระบบการเมืองการปกครองซึ่งรวมถึงเสถียรภาพของรัฐบาลและความอยู่ดีของประชาชน ดังนั้นการสื่อสารจึงเป็นกลไกสำคัญและเป็นตัวเชื่อมโยงองค์ประกอบทุกอย่างในสังคมเข้า

ด้วยกัน โดยเฉพาะในด้านการเมืองการปกครอง การสื่อสารนับเป็นปัจจัยที่สำคัญและจำเป็นในการทำให้เกิดเอกภาพและประสิทธิภาพของระบบทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับการเมืองขึ้นอยู่กับกลไกการสื่อสารทางการเมืองอันประกอบด้วยความสามารถในการประเมินการสื่อสารทางการเมืองว่า สามารถนำไปสู่ความเป็นระบบทางการเมือง ที่มีคุณภาพได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งคุณภาพของระบบการสื่อสารทางการเมืองจะประกอบด้วยเงื่อนไข สภาวะสมดุลที่ไม่คงที่ หรือ ไร้เสถียรภาพ การทำให้การสื่อสารทางการเมืองอยู่ในเชิงประจักษ์หรือเชิงปริมาณโดยเฉพาะการแสดงออกของช่องทางการสื่อสารหรือบิดเบือนของสารสนเทศและช่องทางการสื่อสารในฐานะเครื่องมือทางการเมืองทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงหรือเป็นสื่อในการนำสารจากรัฐบาลหรือจากศูนย์อำนาจไปสู่ประชาชน ช่องทางการสื่อสารทางการเมืองอาจปรากฏอยู่ในรูปแบบที่หลากหลาย(สมควร กวียะ, 2545, : 44)

สรุปได้ว่า การสื่อสารทางการเมือง เป็นกระบวนการทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนข้อเท็จจริง ทศนะความคิดเห็น ตลอดจนประสบการณ์ต่างๆ ทางการเมืองระหว่างบุคคลก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสังคมการเมือง โดยระบบการเมืองหรือรัฐบาลจะได้หาช่องทางให้ประชาชนได้รับทราบนโยบายและกิจกรรมของรัฐ เป็นกระบวนการสื่อสารทางการเมืองของประชาชนโดยการส่งผ่านข่าวสารจากบุคคลหนึ่งหรือกลุ่มบุคคลหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง หรืออีกกลุ่ม บุคคลหนึ่งเพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ ความคิดเห็นและข้อเท็จจริงต่างๆ ในสังคม เป็นการรับรู้ข่าวสารทางการเมืองของประชาชนโดยการส่งผ่านข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งเพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ ความคิดเห็นและข้อเท็จจริงต่างๆ ในสังคม นอกจากนี้การสื่อสารทางการเมืองยังมีบทบาทต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้อีกโดยการทำให้การกระทำหรือข้อเรียกร้องต่างๆ ของปัจเจกบุคคลขยายขึ้นเป็นการกระทำหรือข้อเรียกร้องที่มีลักษณะเป็นการเมือง (private affairs to public affairs) มิฉะนั้นประชาชนธรรมดาแต่ละคนก็จะไม่สามารถมีบทบาทในฐานะเป็นส่วนที่ป้อนเข้าสู่ตัวระบบการเมือง ด้วยวิธีการเรียกร้องสิ่งที่มีคุณค่าและ ให้การสนับสนุนแก่ระบบการเมืองในการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าซึ่งนั่นก็คือไม่มีการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนนั่นเอง

กระบวนการสื่อสารทางการเมือง

การเมืองต้องอาศัยอำนาจของการติดต่อสื่อสาร นักวิชาการคนแรกๆ ที่ศึกษาการสื่อสารทางการเมืองอย่างเป็นระบบ คือ คาร์ล ดับเบิลยู ดอยช์ (Karl W. Deutsch) เขาอ้างว่าอัตราความทันสมัยของประเทศและเมืองหลวง วัดได้จากแบบแผนของการส่งจดหมาย โทรศัพท์ และการอพยพแรงงาน การเมืองกับการติดต่อสื่อสารจึงสัมพันธ์กันจนยากที่จะแยกออกจากกัน การสื่อสารทางการเมืองก็มีระดับของการติดต่อสื่อสาร (Level of Communication) ซึ่งเป็นการกระทำทางการเมืองทุกอย่างเป็นการแสดงออกทางการเมืองติดต่อสื่อสารไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง แต่การติดต่อสื่อสารมีหลายระดับและหลายประเภทระดับการติดต่อสื่อสารระดับพื้นฐานที่สุด คือ การติดต่อสื่อสารแบบเผชิญหน้า (Face to Face Communication) ซึ่งยังใช้ได้ดีในการสื่อสารเพื่อเปลี่ยนความคิดเห็นหรือตอกย้ำความคิดเห็น เพราะการสื่อสารแบบเผชิญหน้า

ยังเป็นวิธีการหลักในการหาเสียงและชักจูงให้นับถือศาสนา นักการเมืองใช้วิธีเดินหาเสียงขอคะแนนไปทั่วเขตเลือกตั้ง โดยมีหัวหน้าพรรค หัวหน้าคณะ และกลุ่มการเมืองคอยสนับสนุนต่อมาเมื่อสังคมมีความซับซ้อนและเกิดสื่อมวลชนใหม่ๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ สื่อมวลชนเหล่านี้จึงถูกนำมาใช้ทดแทนการหาเสียงด้วยวิธีเดิมมากขึ้น ประเด็นที่น่าคิด คือ สื่อมวลชนมีบทบาททางการเมืองอย่างไรบ้าง (เรื่องวิทยุ เกษสุวรรณ, 2549 : 191)

Lucian W. Pye (1966, : 153-154 อ้างใน ชูเกียรติ วงศ์เทพเตียน , 2548 : 29-30) กล่าวไว้ว่ากระบวนการทางการเมืองและกระบวนการสื่อสารมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดซึ่งได้กล่าวมาแล้วว่ากระบวนการสื่อสารเป็นพื้นฐานสำคัญในการเชื่อมโยงสรรพสิ่งที่เกี่ยวข้องทางการเมืองเข้าสู่กระบวนการแปรสภาพเพื่อให้เป็นปัจจัยนำออกในรูปแบบของนโยบายต่างๆ และนอกจากนี้ เสถียร เษยประ ดับ (2540 : 11-29) กล่าวว่า การสื่อสารกับระบบการเมืองเกี่ยวข้องกันมากระบบสื่อมวลชนสะท้อนให้เห็นปรัชญาทางการเมืองของประเทศหรือรัฐบาลนั้นๆ ดังนั้นลักษณะการเมืองแบบประชาธิปไตยของประเทศไทยจึงส่งผลทำให้ระบบการสื่อสารเป็นไปอย่างอิสระเสรี กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสตรีในประเทศไทยจึงใช้กระบวนการสื่อสารเพื่อการดำเนินงานขององค์กร โดยผ่านรูปแบบของกระบวนการสื่อสารในแบบต่างๆ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายในการรับสารมีความรู้ความเข้าใจยอมรับอำนาจจากการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสตรีและทำให้เกิดการสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรเพื่อสร้างกิจกรรมหรือนโยบายต่างๆ อันเป็นการตอบสนองต่อความพึงพอใจของกลุ่มเป้าหมายในการรับสารในแต่ละปัจเจกชนและแต่ละกลุ่ม นอกจากนี้กระบวนการสื่อสารถือได้ว่าเป็นตัวกลางในระบบการเมืองที่มีกลไกในการเชื่อมโยงทุกส่วนของ สังคมเข้าด้วยกัน อีกทั้งเป็นดัชนีวัดการเปลี่ยนแปลงและทั้งเป็นตัวแทนการเปลี่ยนแปลงในระบบสังคมและระบบการเมือง การสื่อสารจะช่วยถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารให้แก่บุคคลและกลุ่มบุคคล การสื่อสารทางการเมืองทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสตรีในประเทศไทยในฐานะแหล่งสารหรือ ผู้ส่งสารได้มีการติดต่อสื่อสารกับ กลุ่มเป้าหมายในการสื่อสาร โดยมีสตรีที่เสียเปรียบในสังคม ผู้สนับสนุนทุน องค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่าย รวมถึงภาครัฐและภาคสื่อมวลชน ทั้งนี้ข่าวสารนั้นถูกส่งผ่านทางช่องทางการสื่อสารในกระบวนการสื่อสารการเมืองนั้น โดยที่ช่องทางในการสื่อสารขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสตรีในประเทศไทยมีอยู่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นช่องทางการสื่อสารระหว่างบุคคล ช่องทางการสื่อสารเฉพาะกิจ หรือ สื่อสารมวลชน ทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสตรีสามารถทำการติดต่อสื่อสารกับผู้รับสารที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย ได้รับรู้ข่าวสารที่เป็นข่าวสารด้านการเมืองขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสตรีเองและก่อให้เกิดผลของการสื่อสารนำไปสู่การเกิดปฏิกริยาย้อนกลับที่มีปัจจัยในสิ่งแวดล้อมของกระบวนการสื่อสารการเมืองนั้นดำรงอยู่เป็นปัจจัยที่ส่งกระทบต่อการสื่อสารการเมืองนั้นด้วย ดังนั้นกระบวนการสื่อสารการเมืองทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสตรีรับทราบและรู้ความเคลื่อนไหวความต้องการ อีกทั้งการสนับสนุนหรือต่อต้านจากผู้รับสารในกลุ่มเป้าหมายได้ชัดเจนมากขึ้นก็มีผลต่อองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสตรีโดยตรง (Lerner, 1960 : 133, อ้างใน ชู

เกียรติ วงศ์เทพเดียน, 2548 : 26) กระบวนการเมืองที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นเป็นกระบวนการทางการเมืองในระบบประชาธิปไตย แต่กระบวนการเมืองไม่ได้มีอยู่แบบเดียวกระบวนการเมืองนั้นมีอยู่หลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับความคิดทางการเมืองของผู้ปกครองซึ่งจะส่งผลให้เกิดพฤติกรรมตามมา ความคิดทางการเมืองจะประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ ปรัชญาการเมือง อุดมการณ์การเมืองและลัทธิการเมือง (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2544 : 103) ปรัชญาการเมืองนั้นเป็นองค์ความรู้ที่ต้องการค้นหาความจริงทางการเมืองด้วยคำอธิบายของนักปราชญ์ซึ่งเป็นความคิดเชิงอัตวิสัย ในขณะที่อุดมการณ์ทางการเมืองประกอบไปด้วยแนวคิดของนักคิดคนเดียวหรือหลายคนทีหล่อหลอมให้กลายเป็นรากฐานของสังคมนั้น ส่วนลัทธิการเมืองเป็นอุดมการณ์การเมืองที่ถูกทำให้เดินไปในทางเดียวกัน จึงอาจสรุปได้ว่าลัทธิการเมืองนั้นมีอิทธิพลต่อในด้านพฤติกรรม อุดมการณ์การเมืองมีอิทธิพลในด้านทัศนคติ และปรัชญานั้นมีอิทธิพลในด้านองค์ความรู้ ดังนั้นความคิดทางการเมืองที่ประกอบไปด้วยองค์ประกอบทั้ง 3 นั้นส่งผลให้เกิดกระบวนการเมืองที่ประสานความเชื่อกับความรู้ทางการเมืองอย่างเป็นเอกภาพและนำไปสู่กระบวนการการเมืองที่มีพฤติกรรมเฉพาะตัว ตัวอย่างของกระบวนการการเมืองในระบบประชาธิปไตยนั้นมุ่งเน้นไปที่ความต้องการของผู้ได้ปกครองที่แสดงออกมาทางสาธารณมติซึ่งกระบวนการเมืองในระบบประชาธิปไตยสามารถพัฒนาให้เคลื่อนตัวออกไปได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยระบบโครงสร้างของสังคมที่ประชาชนมีความเข้าใจในความคิดทางการเมือง เมืองในระบบประชาธิปไตย ทัศนคติของประชาชนที่มีต่อการยอมรับความมีอิสระเสรีภาพ สิทธิอันพึงมีการยอมรับของประชาชนของผู้ปกครองและระบบการสื่อสาร โดยที่การปกครองในระบบประชาธิปไตยนั้นมีความเชื่อประชาชนควรมีอิสระเสรีภาพในการรับรู้ข่าวสารและการเสนอข่าวสาร

แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวกับการอุปสมบทของพระสงฆ์ในประเทศไทย

การอยู่ร่วมกันของคนจำนวนมากในสังคมขนาดใหญ่ไม่ว่าจะเป็นสังคมของสงฆ์หรือฆราวาสก็ตามจะเป็นไปด้วยความสันติสุขหรือไม่ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เมื่อสงฆ์ต่างมีที่มาต่างกันการอยู่ร่วมกันย่อมเกิดการแก่งแย่งหรือขัดแย้งจะแตกต่างจากฆราวาสก็เพียงรูปแบบของการแก่งแย่งหรือขัดแย้งกัน ซึ่งกฎหมายที่ใช้ในการปกครองสงฆ์ฉบับต่างๆ นั้นล้วนแต่มีรูปแบบสอดคล้องกับรูปแบบการปกครองประเทศ เช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ฝ่ายอาณาจักรบัญญัติขึ้นเมื่อประเทศมีการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สะท้อนให้เห็นอำนาจสูงสุดในฝ่ายศาสนจักรต่อการปกครองคณะสงฆ์ที่ขึ้นอยู่กับผู้นำฝ่ายสงฆ์คือสมเด็จพระสังฆราชฯ ดังนั้นการทำหน้าที่ที่สนับสนุนซึ่งกันและกันระหว่างฝ่ายอาณาจักรและ ฝ่ายศาสนจักรจึงทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขโดยประชาชนทุกคนต่างมีหน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎหมายและต้องน้อมนำคุณธรรมทางศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ ดังนั้นการบัญญัติกฎหมายในฝ่ายอาณาจักรจำต้องเพื่อรักษาไว้ซึ่งความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนนั้นและเพื่อคุ้มครองฝ่ายศาสนจักรในการผดุงรักษาและส่งเสริมพระวินัยส่งผลให้การตีความตาม

พระราชบัญญัติสงฆ์ต้องตีความไปในทางรักษาพระธรรมวินัยซึ่งเป็นธรรมนูญแห่งสงฆ์ สำหรับโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์แบ่งได้ 2 กรณี (แสง อุดมศรี, 2535 : 332)

1. โครงสร้างคณะสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ ในการปกครองสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธองค์ทรงใช้ระบบสามัคคีธรรมเป็นแม่บทในการปกครองโดยพระพุทธองค์อยู่ในฐานะเป็นประมุขฝ่ายสงฆ์ โดยทรงให้ความเสมอภาคแก่สงฆ์ทุกรูปในการประชุมร่วมกันแห่งสงฆ์รวมถึงการบัญญัติสิกขาบทที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นด้วยความเห็นชอบร่วมกันแห่งสงฆ์ เพื่อการบังคับใช้ด้วยความเสมอภาคแห่งสงฆ์ทั้งภิกษุและภิกษุณี ในการถือปฏิบัติแห่งการอยู่ร่วมกันแห่งสงฆ์ โดยมีได้มอบให้สงฆ์รูปใดหรือคณะใดทำหน้าที่ในการปกครองสงฆ์โดยมีอำนาจเด็ดขาดแต่ทรงมุ่งหมายให้สงฆ์เคารพนับถือและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด เสมอกันและสงฆ์ทุกรูปมีสิทธิอย่างเท่าเทียมกันตามพุทธบัญญัติโดยไม่มีความแตกต่างทางเพศหรือชนชั้นวรรณะ

2. โครงสร้างคณะสงฆ์ตามกฎหมายปกครองคณะสงฆ์ ด้วยเหตุที่ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์มีความสลับซับซ้อนและไม่อาจระงับข้อพิพาทด้วยพระธรรมวินัยเพียงอย่างเดียวและเพื่อเป็นมาตรการในการป้องกันและปราบปรามการกระทำของสงฆ์ที่ไม่ขัดหลาบด้วยจุดประสงค์ให้สงฆ์มีการปฏิบัติให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ฝ่ายอาณาจักรจึงบัญญัติกฎหมายขึ้นเพื่อให้สงฆ์ใช้ในการปกครองตนเองโดยกฎหมายปกครองคณะสงฆ์ไทยฉบับแรก คือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ.2445) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นการตัดสินข้อพิพาทใดๆ ที่ไม่อาจยุติได้ด้วยการวินิจฉัยตามพระวินัยแล้วต้องนำเข้าประชุมมหาเถรสมาคม โดยมหาเถรสมาคมขณะนั้นประกอบด้วยคณะสงฆ์จำนวน 4 คณะใหญ่และคำวินิจฉัย ดังกล่าวถือเป็นเด็ดขาด ดังบัญญัติไว้ในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ซึ่งมีข้อสังเกตได้ว่าบทบัญญัติในพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าวไม่มีบทบัญญัติถึงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชฯ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องการแต่งตั้งหรือพระราชอำนาจและหน้าที่แห่งสมเด็จพระสังฆราชฯ แม้ว่ากฎหมายในฉบับลำดับถัดลงมาจนถึง ฉบับปัจจุบันคือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 8 จะได้บัญญัติรองรับถึงพระราชอำนาจแห่งสมเด็จพระสังฆราชฯ ในฐานะประธานมหาเถรสมาคมผู้ทำหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ไทยก็ตามว่าทรงมีพระราชอำนาจในการบัญชาสงฆ์ที่อยู่ในความปกครองในฐานะเป็นผู้นำฝ่ายสงฆ์

อย่างไรก็ตามพระบัญชาในสมเด็จพระสังฆราชฯ นั้นย่อมไม่อาจบัญญัติข้อความที่ขัดหรือแย้งกับพุทธบัญญัติได้และด้วยเหตุที่พุทธศาสนาได้แตกแยกออกเป็นนิกายซึ่งในประเทศไทยพุทธศาสนาได้แบ่งออกเป็น 3 นิกาย ดังนั้นเพื่อการรักษาไว้ซึ่งความสงบเรียบร้อยแห่งสงฆ์ให้มีการปฏิบัติเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทางฝ่ายอาณาจักรจึงบัญญัติกฎหมายเพื่อให้ใช้ในการปกครองสงฆ์ในแต่ละนิกายรวมถึงในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการรับบุคคลเข้ามาเป็นสมาชิกแห่งสงฆ์ให้สอดคล้องกับพุทธบัญญัติเพื่อให้สมาชิกแห่งสงฆ์มีสถานะเป็นนักบวชที่ชอบด้วยกฎหมาย เพื่อการใช้สิทธิตามกฎหมายอย่าง ไรก็ตามนักบวชในอนามนิกายจีนนิกาย กฎหมายถือว่าเป็นคณะสงฆ์อื่นแต่ยังคงอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคมเช่นเดียวกับ

เถรวาทนิกาย โดยอาศัยอำนาจการปกครองตามกฎหมายที่บัญญัติโดยอาศัยอำนาจตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และเถรวาทนิกายถือว่าเป็นคณะสงฆ์ไทย ดัง นั้นเมื่อสงฆ์นอกจาก ต้องปฏิบัติตามพระวินัยตามพุทธบัญญัติแล้วยังต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฯ และกฎหมายที่ ออกโดยอาศัยอำนาจตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฯ ซึ่งเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองสงฆ์ เช่น กฎมหาเถรสมาคมและกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองศาสนา สนาและเมื่อสงฆ์ไทยอยู่ภายใต้การ ปกครองแห่งมหาเถรสมาคมตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 20 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคม ตามความในมาตรา 9 แห่ง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยทรงมีพระราชอำนาจในการบัญชา สงฆ์ ตามความในมาตรา 8 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ประกอบกับอำนาจแห่งมหาเถรสมาคมในการตรากฎ หรือ ระเบียบใดๆ ที่ไม่ขัดต่อพระวินัยเพื่อใช้บังคับแก่คณะสงฆ์ ตามความในมาตรา 18 แห่งพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พ.ศ.2505 ทำให้หลักเกณฑ์ที่กำหนดคุณสมบัติสมาชิกแห่งสงฆ์ใน พุทธศาสนาในประเทศไทย ต้องถือปฏิบัติตามไม่ว่าจะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการแต่งตั้งหรืออำนาจหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ผู้ทำหน้าที่ใน การบรรพชาอุปสมบท ตามความในมาตรา 23 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 หรือคุณสมบัติ ของบุคคลที่จะเข้าเป็นสมาชิกแห่งสงฆ์ ตามความในกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 17 (พ.ศ. 2536) ข้อ 12

ต่อมาเมื่อสถาบันสงฆ์ไทยอยู่ภายใต้การปกครองแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยมี มหาเถรสมาคมซึ่งเป็นองค์การพหุหนึ่งแห่งสถาบันสงฆ์ไทยตามมาตรา 18 ทำหน้าที่ในการปกครองสงฆ์ไทย ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและมีอำนาจในการออกข้อบังคับ วาง ระเบียบ หรือออกคำสั่งที่ไม่ขัดหรือแย้งกับ พุทธบัญญัติหรือพระธรรมวินัย ทำให้การรับบุคคลเข้าเป็นสมาชิกแห่งสงฆ์ไทยจึงต้องปฏิบัติตาม หลักเกณฑ์ที่กำหนดโดยมหาเถรสมาคมที่อาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ดังนั้นคำ วินิจฉัยของมหาเถรสมาคมซึ่งมีสมเด็จพระสังฆ ราชฯ เป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคมที่ออกโดย อาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ตามความในมาตรา 12 ในการประชุมครั้งที่ 28/2527 และครั้งที่ 18/2530 ที่ประกาศห้ามภิกษุสงฆ์ทำพิธีอุปสมบทแก่สตรีเป็นภิกษุณีและพระวรธรรม คตติสมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม 2544 ที่ทรง ห้ามภิกษุบวชสตรีเป็นภิกษุณี และให้ถือเป็นแนวทางปฏิบัติแห่งคณะสงฆ์เถรวาทในประเทศไทยเป็นคำสั่ง ที่ออกโดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 สงฆ์ไทยจำต้องถือปฏิบัติตามในฐานะที่ เป็นพลเมืองแห่งรัฐ อนึ่งสำหรับการบวชสตรีที่เรียกว่า อัฐฐวาจิกอุปสัมปทาซึ่งเป็นการบวชในสำนักสงฆ์ โดยสงฆ์สองฝ่ายกล่าวคือในสำนักภิกษุณีสงฆ์และในสำนักภิกษุสงฆ์ โดยมีพระปวดีตินีเป็นพระอุปัชฌาย์ ในฝ่ายสำนักภิกษุณีสงฆ์ ซึ่งภิกษุณีจะทำหน้าที่ในการสอบถามอันตรายกธรรมเพื่อประกาศให้สงฆ์ทราบ ก่อนที่จะนำไปสู่การอุปสมบทในสำนักภิกษุสงฆ์ตามขั้นตอนแห่งพุทธบัญญัติ แต่เนื่องจากปวดีตินีในฐานะ ผู้ทำการบรรพชาอุปสมบทแก่สตรีนั้นจำต้องได้รับการแต่งตั้งโดยสงฆ์เช่นเดียวกับฝ่ายภิกษุสงฆ์ที่พระ อุปัชฌาย์ต้องได้รับการแต่งตั้งโดยสงฆ์ เมื่อไม่ปรากฏหลักเกณฑ์แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505

ว่าด้วยการแต่งตั้งและอำนาจหน้าที่ของปวตตินีเพื่อทำหน้าที่ในการทำการบรรพชาอุปสมบทแก่สตรีเป็น ภิกษุณีให้สอดคล้องต้องตามพุทธบัญญัติแล้ว จึงเกิดข้อขัดแย้งต่อการอุปสมบทในฝ่ายสำนักภิกษุณีสงฆ์ ซึ่งหากเปรียบเทียบกับกรณีของพระอุปัชฌาย์ผู้ทำหน้าที่ บรรพชาอุปสมบทแก่สามเณรและภิกษุแล้วจะ พบว่าหากพระอุปัชฌาย์มิได้รับการแต่งตั้งให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 23 จะทำการบวชแก่ผู้ใดมิได้แม้ว่าจะเป็นการอุปสมบทโดยพระอุปัชฌาย์ของต่างประเทศแต่เมื่อมิได้รับการ แต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์ตามพระรา ชบัญญัตินี้แม้ว่าการบวชจะกระทำถูกต้องตามพระวินัยหาได้เป็น ภิกษุสงฆ์ที่ถูกต้องตามกฎหมายไทยไม่ตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 378/2499(พรพรรณ จัยสิทธิ์, 2547 : 82-83)

แนวคิดเชิงสังคมวิทยาการเมือง

แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

ความหมายของคำว่า “อำนาจ” ที่ใช้ทั่วไปมักจะเป็นคำนิยามแบบอำนาจเหนือ (power over) ซึ่ง หมายถึง ความสามารถในการควบคุมผู้อื่น อำนาจต้องการให้เกิด นอกจากนั้นอำนาจยังหมายถึง ความสามารถที่จะกำหนดความคิด ความเชื่อและค่านิยมของผู้คน โดยการควบคุมระบบและสถาบันทาง สังคมต่างๆ รวมทั้งศาสนา (ฉลาดชาย รมิตานนท์, ม.ป.ป. : ข) อำนาจทางศาสนาบางครั้งมาในรูปแบบ ของความศรัทธาเพื่อปกป้องมนุษย์จากสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถควบคุมสิ่งนั้นได้ กล่าวคืออำนาจทางศาสนา จะเข้ามาเมื่อคนเรารู้สึกขาดความรู้และต้องอำนาจในความสัมพันธ์นั้น นอกจากนี้แนวคิดความสัมพันธ์เชิง อำนาจเป็นแนวคิดที่ มองว่าประชาชนมีสิทธิและอำนาจการตัดสินใจในการกระทำเพื่อบรรลุเป้าหมายของ ตนเอง แต่สิทธิและอำนาจนี้มักถูกแทรกแซงและถูกกำหนดโดยรัฐและระบบทุนนิยมโดยผ่านระบบตลาด เสรี ประชาชนต้องพึ่งพาหรือต้องขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์อันซับซ้อนและผลของความขัดแย้ง ความแตกต่าง การจำลองความคิดและอำนาจที่เข้ามาครอบงำตามกฎหมาย แนวคิดนี้เห็นว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจมี ผลกระทบต่อสังคมส่วนรวม อำนาจเหนือ (power over) แนวคิดเรื่องอำนาจเหนือของฝ่ายสตรีนิยม หมายถึง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชายในสังคมไม่มีความเสมอภาคกัน ภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นแล ะดำรงอยู่เพราะผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิงทั้งทางร่างกายและความคิด ดังนั้นผู้ชายจึงเป็นผู้ครอบงำควบคุม และครอบครองผู้หญิง สังคมแบบนี้จึงมีชื่อเรียกว่าสังคมชายเป็นใหญ่ อย่างไรก็ตามสังคมและ ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบชายเป็นใหญ่นี้มิได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือเป็นธรรมชาติ หากแต่เป็นการ สร้างขึ้นมาทางสังคมและวัฒนธรรม ภายใต้ความสัมพันธ์แบบชายเป็นใหญ่นี้เอง ผู้หญิงถูกจัดมองให้อยู่ ในตำแหน่งแห่งที่หรือถูกกำหนดบทบาทให้อยู่ในภาวะของการไร้อำนาจแต่ภาวะไร้อำนาจนี้สามารถ ปรับเปลี่ยนได้ในฐานะที่เป็นสิ่งสร้างทางสังคม (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2545) เป็นอำนาจที่เกิดจากตัว บั้จเจก(power from within) เป็นศูนย์กลางของการเสริมอำนาจให้กับผู้หญิง กล่าวคืออำนาจที่เกิดจากตัว บั้จเจกสร้างขึ้นจากความเข้มแข็งหรือแข็งแกร่งที่มีอยู่ในแต่ละคนบนฐานของการยอมรับตัวตนและความ

เคารพในตัวตนของตัวเอง รู้ว่าเราเป็นใครซึ่งนำเราไปสู่การเคารพและยอมรับผู้อื่นและสามารถทำให้เราต่อสู้กับความกลัวได้ รวมถึงอำนาจในการตัดสินใจ เช่น การตัดสินใจในการเลือกคู่ครองด้วยตนเองของผู้หญิง การใช้อำนาจในการตัดสินใจเลือกรับหรือปฏิเสธความคิดความเชื่อ การเป็นคนทรงหรือร่างทรง เป็นต้น(Townsend ,1999)

สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ หมายถึง อำนาจที่สามารถเกิดขึ้นได้ในทุกๆ พื้นที่ที่ไม่ได้มีอยู่อย่างคงทนถาวรกับคนคนใดหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งและเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน แต่อำนาจจะมีการเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงได้กับทุกๆ คนอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในรูปแบบต่างๆ จากการดำเนินชีวิตเกิดความไม่เท่าเทียมกัน มีความสลับซับซ้อนเชื่อมโยง โดยเกิดขึ้นจากความเจตนาและมีเป้าหมาย จุดมุ่งหมายและเมื่อเกิดอำนาจก็ต้องยอมเกิดการต่อต้าน จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนย้ายของอำนาจที่สามารถจะเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ทั้งนี้ทั้งนั้นการใช้อำนาจต้องมีความเข้าใจกับสิ่งที่จะใช้อำนาจด้วยซึ่งหมายถึงเป้าหมายหรือ จุดมุ่งหมายที่จะให้อำนาจไปถึงและวิธีการที่จะใช้อำนาจเพราะในทุกๆ กระบวนการใช้อำนาจล้วนมีความสัมพันธ์กันแทบทั้งสิ้น และการใช้อำนาจนั้นไม่ใช่เป็นการกระทำที่เกิดจากการกระทำเพียงฝ่ายเดียว แต่ในการใช้อำนาจนั้นย่อมจะเกิดการต่อต้านขึ้นได้ถ้าหากอีกฝ่ายหนึ่งมองว่าการกระทำโดยการใช้อำนาจนั้นเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม

แนวคิดเกี่ยวกับสตรีนิยม(feminism)

สตรีนิยม(feminism)ถือกำเนิดช่วงตอนปลายศตวรรษที่ 19 แต่ความคิดแนวนี้มีมายาวนานเท่ากับประวัติศาสตร์มนุษยชาติ การดิ้นรนต่อสู้เพื่อแสวงหาความเสมอภาคไม่ใช่ความคิดของสตรีในยุคหลังๆ เท่านั้น เมื่อผู้หญิงได้รับการศึกษาจึงได้ประกาศความต้องการของตนเองให้เป็นลายลักษณ์อักษร สร้างเป็นสัญลักษณ์โดยการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิสตรี กลายเป็นกรอบความเชื่อที่ว่าความคิดสตรีนิยมเป็นของสตรียุคใหม่ที่มีอิสระมีความคิดเป็นของตนเอง จากความมั่นใจว่าทัดเทียมผู้ชายทำให้เกิดข้อกังขาสิทธิเสรีภาพในการดำรงอยู่นั้นเป็นสากลไม่ได้ถูกตีกรอบด้วยข้อจำกัดด้านเวลา สถานที่ หรือการศึกษา อย่างไรก็ตามแนวคิดนี้มีการเคลื่อนไหวชัดเจนครั้งแรกช่วงการปฏิวัติฝรั่งเศส ค .ศ. 1789 เมื่อบรรดาสตรีชาวปารีสเดินขบวนไปยังพระราชวังแวร์ซายส์เพื่อเรียกร้องเสรีภาพ ความเสมอภาค ภราดรภาพ และความคุ้มครองแก่สตรีขึ้นเป็นครั้งแรก ทั้งนี้เกิดขึ้นจากความเหลื่อมล้ำทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งเป็นที่มาว่าเพศไม่ควรเป็นปัจจัยในการบ่งชี้ถึงอัตลักษณ์และสิทธิต่างๆ ประเด็นที่มักนำมาอภิปรายกันอยู่เสมอคือค่านิยมที่มีชายเป็นใหญ่ หรือปิตาธิปไตย (patriarchy) การมองผู้หญิงเป็นวัตถุทางเพศ และการกดขี่ทางเพศ(Kaplan อ้างใน อุษา พัดเกตุ, 2550: 3)

แม้ว่าสังคมไทยอยู่ภายใต้ระบบ “ปิตาธิปไตย (patriarchy)” แต่สิทธิสตรีมิได้ถูกปิดกั้นทั้งหมด เพียงแต่แตกต่างกันในเรื่องชนชั้น โดยเฉพาะการศึกษา เห็นได้จากสมัยสุโขทัย สตรีในราชตระกูลจะได้รับการศึกษาเช่นเดียวกับบุรุษ ทั้งงานนิพนธ์ วาดเขียน ไวยากรณ์ และดาราศาสตร์ แต่สตรีสามัญชนจะไม่ได้รับการศึกษาเพราะการศึกษาถูกจำกัดอยู่แต่ภายในวัดที่มีพระภิกษุเป็นครูผู้สอน จึงมิใช่สิ่งสมควรที่สตรี

จะเรียนได้เช่นเดียวกับผู้ชาย ครั้นในสมัยอยุธยา สภาพสังคมส่วนใหญ่อยู่ในภาวะสงครามสตรีการอบรมจึงมีภายในครอบครัวที่เน้นการเป็นภรรยาและการเป็นแม่ที่ดี แต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) สตรีจาตระกูลสูงมักถูกส่งตัวให้รับการอบรมในวัง วังจึงเป็นสถานศึกษาสำหรับสตรีเพียงแห่งเดียวขณะที่สตรีสามัญชนจะไม่ได้รับสิทธิและโอกาสนี้ พอถึงรัชกาลที่ 4 มีการติดต่อกับชาติตะวันตก พระราชโอรสและพระราชธิดาจะได้รับการศึกษาร่วมกันในชั้นชาติ 3-7 ปี จากนั้นพระราชธิดาจะได้รับการอบรมพิเศษทางด้านงานบ้านงานเรือน และเข้ารับการศึกษานาในแขนงต่างๆ เช่น พระพุทธศาสนา วรรณคดี ประวัติศาสตร์ งานเย็บปักถักร้อย สตรีไทยจึงมีโอกาสไปศึกษาต่อต่างประเทศ และเป็นประเพณีนิยมที่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จะส่งธิดาให้เข้ารับการศึกษาร่วมกันด้วย (ฉัตรสุมาลย์ ชาญเสน , 2539 :18-19)

นอกจากนี้ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2555 : 48) ยังได้ให้ความหมายของสตรีนิยมไว้ว่า “เป็นลัทธิแบบอย่าง (ของความคิดเห็น) แนวทางความคิดเห็นความเชื่อวิธีการคิดรวมหรือร่วมกันของคนกลุ่มหนึ่งที่เป็นกลุ่มวิชาชีพ” หรืออาจจะกล่าวได้ว่า “สตรีนิยม คือ อุดมการณ์ ลัทธิความเชื่อที่มีการระบุว่าผู้หญิงถูกกดขี่อย่างเป็นระบบ (Systematically oppressed) พร้อมกันนั้นก็เชื่อว่าเพศสภาพ (Gender) ไม่ใช่สิ่งที่ถูกกำหนดไว้ในความแตกต่างระหว่างเพศต่างๆ (Sexes) และไม่ใช่ว่าเพศและการกดขี่ทางเพศจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ดังนั้นสตรีนิยมจึงมุ่งมันที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมที่มีการกดขี่ผู้หญิงอีกด้วย ” และหนึ่งฤทัย พาส (2554 : 16) ได้กล่าวว่าคลื่นลูกที่สองของสตรีนิยม อยู่ในช่วงทศวรรษ 1960 - 1980 โดยมี แนวคิดหลักคือ การมองผู้หญิงเป็นอื่น หรือมีสภาพเป็นคนนอกของสังคม ทำให้เกิดการเรียกร้อง ในเรื่องความเท่าเทียมกันที่เหมือนกันระหว่างหญิงและชาย เชื่อในความเป็นสากลของปัญหาคือเชื่อว่าผู้หญิงไม่ว่าจะอยู่ในส่วนใดของโลกก็ถูกอารัด เอาเปรียบจากผู้ชายทั้งสิ้น และได้ชี้ประเด็นเกี่ยวกับ เพศในฐานะเป็นเรื่องการเมือง โดยชี้ให้เห็นว่าวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดการสร้างความรู้เรื่องเพศและ มีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมที่มีผู้ชายเป็นผู้มีอำนาจซึ่งนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์จึงทำให้ ผู้ชายมีสิทธิเหนือ ความเป็นผู้หญิง งานเขียนที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวในการเรียกร้องสิทธิสตรี ในช่วงนั้นคือ งานเขียนของซิลเวีย เดอร์ โบวัวร์ เรื่อง TheSecondSex (1949) อธิบายให้เห็นว่า จากประวัติมนุษยชาติผู้หญิงได้ถูกทำให้เป็นอื่น โบวัวร์ได้อธิบายว่า ความเป็นผู้หญิง ไม่ใช่สิ่งที่เกิด ขึ้นมาแต่กำเนิด แต่ได้มาทีหลังเพราะถูกสังคมเป็นผู้สร้างความหมายให้ เพศสรีระของผู้หญิงเกิด ขึ้นมาก่อนและมีความแตกต่างจากเพศสภาพที่เกิดขึ้นมาทีหลัง ผู้หญิงถูกปฏิบัติในฐานะของพลเมืองชั้นสองหรือเป็นเพศที่สองรองจากเพศชาย ส่วนคลื่นลูกที่สามของสตรีนิยมอยู่ในช่วงทศวรรษ 1980 ถึงปัจจุบัน นักสตรีนิยมในช่วงนี้เห็นด้วยว่ามีความแตกต่างระหว่างเพศหญิงและเพศชาย โดยให้ความสนใจในเรื่องเกี่ยวกับร่างกาย โดยมองว่าเมื่อผู้หญิงและผู้ชายมีร่างกายแตกต่างกันย่อมมีประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกันนักสตรีนิยมคลื่นลูกที่สามปฏิเสธการแบ่งแยกระหว่างเพศทางชีว (Sex) กับเพศทางสังคม (Gender) แต่ให้ความสนใจในเรื่องเฉพาะเจาะจง ความหลากหลายและความแตกต่างของผู้หญิงรวมถึงเรื่องอัตลักษณ์ (Identity) ของผู้หญิงการศึกษาที่สำคัญในช่วงนี้ได้แก่ การศึกษาของเซอริ ไอต์เนอร์และแฮร์เรียต ไวท์เฮด เรื่อง SexualMeanings (1981) กล่าวว่า สตรีนิยมใน

อดีตไม่ได้ตั้งคำถามว่าอะไรคือเพศสภาพ และชี้ให้เห็นว่า แนวคิดเรื่อง เพศสภาพ (Gender) และ เพศสรีระ (Sexuality) เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาจากภายหลังดังนั้นการนำแนวคิดเรื่องเพศสภาพไปอธิบาย การกดขี่ข่มเหง ผู้หญิง หรือการทำความเข้าใจในในเรื่องเพศวิถีที่หลากหลายจึงเป็นเรื่องที่ต้องทบทวน ว่ามีความน่าเชื่อถือหรือไม่ (Voss. 2005 : 51 อ้างใน หนึ่งฤทัย พาอ้อ, 2554 : 17)

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ยังได้ระบุไว้ในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย มาตรา 27 ว่าด้วย บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือเหตุอื่นใดจะกระทำมิได้ และมาตรา 31 ว่าด้วย บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาและย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติหรือประกอบพิธีกรรมตามหลักศาสนาของตน แต่ต้องไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของปวงชนชาวไทยไม่เป็นอันตรายต่อความปลอดภัยของรัฐ และไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

พุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกของโลกที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศยอมรับอย่างเปิดเผยและชัดเจนว่า ผู้หญิงมีศักยภาพเช่นเดียวกับชายในโลกแห่งจิตวิญญาณแต่ในปัจจุบันมีการเผยแพร่คำสอนในแง่ลบเกี่ยวกับผู้หญิงทำให้พุทธศาสนาถูกเข้าใจผิดว่ามีลักษณะรังเกียจผู้หญิง (misogynistic) ซึ่งเกิดมาจากหลายปัจจัยโดยเกาะเกี่ยวกับมิติทางประวัติศาสตร์อย่างแยกไม่ออกและหลักฐานที่มีอิทธิพลต่อการตีความพุทธศาสนาเป็นอันมากคือพระไตรปิฎกพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกับศาสนาอื่นที่มีลักษณะยึดหยุ่นในตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วยการถือเอาศาสดาเป็นที่สุดของทุกคำตอบ เมื่อมีกรณีที่แตกต่างกันในทางความคิดและวัตรปฏิบัติจะเห็นได้ว่าปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจะจบลงที่การตีความของศาสดา หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้เกิดการทำปฐมสังคายนา นับจากนั้นเป็นต้นมาจึงได้มีการบันทึกหลักธรรมคำสอนของพุทธองค์อย่างเป็นลายลักษณ์อักษรโดยเป็นการตีความคำสอนของพุทธองค์จากมุมมองของสาวกซึ่งในการทำสังคายนาในครั้งนั้นไม่ได้เชิญภิกษุณีที่มีอยู่เข้าร่วมเลยแม้ว่าจะมีภิกษุณีอยู่หลายรูปที่เป็นเอตทัคคะในด้านต่างๆแม้ว่าองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าได้จัดหมู่ชนที่นับถือพุทธศาสนาไว้ 4 บริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา แต่ภิกษุณีไม่เคยได้รับการประดิษฐานในประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งประเทศไทย ดังนั้นโครงสร้างพุทธบริษัทในพุทธศาสนาเถรวาทแบบไทยจึงมีเพียง 3 บริษัท ได้แก่ ภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา ทำให้พุทธศาสนาของไทยอยู่ในการดำเนินการของคณะภิกษุสงฆ์มาโดยตลอดมีความหมายโดยนัยว่า การสร้าง ผลิตภัณฑ์ การจัดแบ่งเรื่องเพศภาวะในพื้นที่ทางจิตวิญญาณถูกดำเนินการโดยคณะสงฆ์ที่เป็นผู้ชายมาโดยตลอดงานของ VaraponChamsanit (2006) เรื่อง

Reconnecting the Lost Lineage: Challenges to Institution Denial of Buddhist Women's

Monasticism in Thailand และงานของพระไพศาล วิสาโล (2546 : 109-150) เรื่อง “พุทธศาสนาไทยใน

อนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต” ซึ่งให้เห็นร่วมกันว่าการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาไทยซึ่งเป็นพุทธศาสนาในโลกสมัยใหม่ต้องพิจารณามิติทางประวัติศาสตร์ร่วมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่ต้องเผชิญกับอิทธิพลของตะวันตก อาทิ การล่าอาณานิคม การไหลบ่าของแนวคิดเหตุผลนิยมในรูปวิทยาศาสตร์และแนวคิดเรื่องรัฐชาติ ทำให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงประเทศสู่ความทันสมัยทั้งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรม ผ่าน “กระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่” ซึ่งกระบวนการนี้ทำให้สถาบันทางสังคมต่างๆ มีลักษณะอย่างโลกียมากขึ้นหรือที่เรียกว่า โลภยานุวัฒน์ (secularization) โดยสร้างสถาบันต่างๆ อาทิ สถาบันการศึกษา สถาบันการแพทย์ เฉกเช่นเดียวกับสถาบันอื่นๆ พุทธศาสนาได้รับการปฏิรูปและกลายเป็นสถาบันอันศักดิ์สิทธิ์ที่แยกขาดออกจากชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับภิกษุณี

ภิกษุณี เป็นคำใช้เรียก “นักบวชหญิง” ในพระพุทธศาสนา คำว่า ภิกษุณี เป็นคำศัพท์เฉพาะ หมายถึง หญิงที่ได้อุปสมบทแล้ว หรือพระผู้หญิงในทางพระพุทธศาสนาที่มีลักษณะต่างจากแม่ชี เพราะแม่ชีเป็นเพียงอุบาสิกาหรือพุทธศาสนิกชนผู้หญิง ซึ่งถือศีลแปดอย่างชาวพุทธทั่วไปที่เคร่งครัด ปัจจุบันฝ่ายคณะสงฆ์เถรวาทนับถือกันโดยพฤตินัยว่า การบวชเป็นแม่ชีที่โกนศีรษะนุ่งขาวห่มขาวถือ ศีลแปด เป็นการผ่านพ้นผู้หญิงที่ศรัทธาจะออกบวช แต่ไม่สามารถอุปสมบทเป็นภิกษุณีเถรวาทได้ โดยจะให้ถือปฏิบัติศีลแปดภิกษุณี มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ 1) ภิกษุณีฝ่ายเถรวาท ในสายเถรวาทสืบวงศ์มาแต่สมัยพุทธกาลด้วยการบวชที่ถูกต้องตามพระวินัยปิฎกเถรวาท จากสงฆ์ทั้งสองฝ่าย และ 2) ภิกษุณีฝ่ายมหายาน เป็นภิกษุณีที่ยังสืบทอดการบวชภิกษุณีมาจนปัจจุบัน ในปัจจุบันจะเป็นลักษณะการบวชแบบจีนและมีศีลที่แตกต่างกัน

พระมหาสังเวช ฐมฺมเนตฺติโก (2536 : 12) ได้กล่าวถึง ความหมายของภิกษุณีในทางพระพุทธศาสนา ไว้ดังนี้ คำว่า ภิกษุณี หมายถึง หญิงที่ได้รับการอุปสมบทหรือพระผู้หญิงในพระพุทธศาสนาเป็นบริษัทฝ่ายบรรพชิตคู่กับภิกษุ หญิงผู้จะบวชเป็นภิกษุณีต้องผ่านพิธีการรับเข้าหมู่อย่างเข้มงวดกวดขันมีขั้นตอนและใช้เวลานาน โดยขั้นแรกเปิดโอกาสให้หญิงผู้สมัครใจทดลองวิถีชีวิตนักบวชรักษาศีล 10 ข้อ เรียกว่า สามเณรี พอถึงอายุ 18 ปีบริบูรณ์ให้รักษานุธรรม 6 ข้ออย่างเคร่งครัดอีก 2 ปี ในระหว่างนี้หากล่วงละเมิดศีลข้อใดต้องเริ่มต้นรักษาใหม่จนมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ เรียกว่าสิกขามานา จากนั้นเมื่อครบกำหนดต้องได้รับความยินยอมจากภิกษุณีสงฆ์ที่จะให้เธอบวชเป็นภิกษุณีต่อไปแล้วทำการขอบวชจากสงฆ์ทั้งสองฝ่าย ผู้ขอบวชจะต้องมีคุณสมบัติที่ครบถ้วน ตัวอย่างเช่น เป็นสตรีที่มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ไม่มี พันธะใด ๆ มีผู้ให้คำรับรอง มีบริวารพร้อมในการบวชจะต้องทำพิธีต่อหน้าสักขีพยานหลายคนและได้รับเสียงสนับสนุนเป็นเอกฉันท์ เมื่อบวชแล้วต้องรักษาศีล 311 ข้อ ในการครองชีพ ภิกษุณีจัดเป็นพรหมจารีที่มีความเป็นผู้ต่างจากผู้ครองเรือน ต้องปลงผมตัดเล็บไม่ตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องหอมมีเครื่องแต่งตัวโดยเฉพาะอย่างจำกัดเพียง 5 ผืนย้อมน้ำฝาด ด้านที่อยู่อาศัยต้องอยู่บริเวณใกล้เคียง

กับที่อยู่ของภิกษุ มีชีวิตอยู่ง่าย ๆ ใช้ปัจจัย 4 เท่าที่จำเป็นต้องเคารพเชื่อฟังภิกษุ ทุกกึ่งเดือน ไม่ด่าว่าภิกษุ หากมีอธิกรณ์คือเกิดคดีความขึ้นต้องอยู่ประพฤติมานัตเพื่อออกจากครุภาพติ (ความผิดอย่างหนัก) จากสงฆ์ 2 ฝ่ายและต้องอยู่จำพรรษาปวารณาในสงฆ์ 2 ฝ่าย

การบวชของสตรีในพระพุทธศาสนาเมื่อมีมากขึ้นสิ่งที่ตามมาก็คือที่อยู่อาศัยของนางภิกษุณีที่มีจำกัด เพราะโดยธรรมชาติแล้วทางร่างกายสตรีนั้นไม่เหมาะที่จะรอนแรมจาริกไปปฏิบัติธรรมในที่ต่าง ๆ ได้เหมือนบุรุษเพราะเมื่ออยู่ป่าอาจโดยทำร้ายโดยพวกนักเลงจำต้องอยู่ในสำนักของนางภิกษุณี ไม่นิยมนิยัตให้รอนแรมจาริกไปเรื่อย ๆ เหมือนภิกษุแต่เนื่องด้วยข้อจำกัดด้านสถานที่พักอาศัยที่ต้องอยู่ในสำนักของนางภิกษุณีเท่านั้น จึงได้มีการบัญญัติให้ผู้ที่บวชเป็นนางภิกษุณีได้ต้องเป็นสามเณรี เป็นนางสิกขมานาก่อน คือ ให้สิกขมานาที่ศึกษาธรรม 6 ข้อตลอด 2 ปีแล้วถึงจะมีครุธรรมให้ภิกษุณีแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์ 2 ฝ่าย ต่อมาภิกษุณีที่ไม่ได้ปฏิบัติครุธรรมข้อนี้รับบวชให้สตรีมีครุธรรม ทำให้ทราบว่าภิกษุณีที่เป็นปวัตตินีไม่ได้ให้สตรีมีครุธรรมนี้ผ่านขั้นตอนเป็นสิ กขมานา ประชาชนได้ตำหนิว่าภิกษุณีบวชให้สตรีมีครุธรรม พระพุทธเจ้าจึงบัญญัติสิกขาบทปรับโทษภิกษุณีว่า “ก็ภิกษุณีใดบวชให้สตรีมีครุธรรม ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ข้อนี้เป็นการบอกให้ภิกษุณีเอาใจใส่ในการบวชเป็นภิกษุณีของสิกขมานา เพื่อให้สตรีเหล่านั้นได้เป็นภิกษุณีอย่างถูกต้องตรงตามกำหนดเวลาถือว่าเป็นผลดีแก่สตรีผู้จะบวชเป็นภิกษุณี ” ทั้งนี้การกำเนิดภิกษุณี ไว้ว่าภิกษุณีในพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นโดยพุทธประสงค์ คือ พระพุทธเจ้าตั้งใจจะให้มีขึ้นในฐานะที่เป็นสาวิกา (สาวกหญิง) ของพระพุทธเจ้าคู่กับพระภิกษุสงฆ์ ดังปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ 10 หน้า 123 พระพุทธเจ้าทรงเล่าให้พระอานนท์ฟังว่า “พระอานนท์ ... เมื่อแรกตรัสรู้เราอยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธ (ต้นไทร) มาร...ได้เข้ามาหาเรา แล้วกล่าวกับเราดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดนิพพานในบัดนี้ ... ” เราตอบว่า มาร ผู้มีบาป เราจะยังไม่ปรินิพพาน ตราบใดที่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้เป็นสาวกของเรายังไม่เฉลียวฉลาด ไม่ได้รับการแนะนำ ไม่แก้แค้น ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ปฏิบัติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้ว แต่ยังบอกแสดง บัญญัติกำหนด เปดเผย จำแนกธรรมให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรม ที่ปาฏิหาริย์ ช่มชี่ คำกล่าวร้าย (ปรับปวาท) ให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้ ตราบนั้น เราจักยังไม่ปรินิพพาน จากพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตอบมาร เมื่อคราวตรัสรู้ใหม่ๆ นั้นแสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงมีอนาคตังสญาณทรงรู้ล่วงหน้าว่าในอนาคตจะต้องมีภิกษุณีแน่นอน ต่อมาหลังพรรษาที่ 5 ก่อนย่างเข้าพรรษาที่ 6 นับแต่วันตรัสรู้ ก็มีภิกษุณีองค์แรกในพระพุทธศาสนา คือ พระมหาปชาบดี (พระนางมหาปชาบดี พระน้านางของพระพุทธเจ้า)

อนที่ จันทรสุริยศักดิ์ และธัญรดา มาตรนอก (2552 : 15-16) กล่าวว่าสตรีที่ปรารณาที่จะบวชด้วยวิธีอุทฺทฐาจิกาอุปสัมปทา มีขั้นตอนดังนี้ 1) ขึ้นเป็นสามเณรี สำหรับสตรีที่อายุยังไม่ครบ 20 ปี และอายุไม่ถึง 18 ปี ต้องบวชเป็นสามเณรีและถือศีล 10 เช่นเดียวกับสามเณรสตรีที่บวชเป็นสามเณรีได้ต้องมีอายุ 12 ปีขึ้นไป และ 2) ขึ้นเป็นสิกขมานา เมื่อสามเณรีมีอายุ 18 ปี หรือสตรีที่มีอายุ 18 ปีแล้ว รวมทั้งสตรีวัย

อื่นๆ ที่อายุเกินกว่า 18 ปี เมื่อมีความประสงค์จะบวชจะต้องประพฤติตัวเป็น นางสิกขมานา แปลว่า “ผู้ศึกษา” โดยสมาทานสิกขาบท 6 หรือถือศีล 6 (คือรักษาศีล 5 กับเพิ่มข้อ 6 ได้แก่ ละเว้นการบริโภคอาหารในยามวิกาล) โดยไม่บกพร่องเป็นเวลา 2 ปีเต็ม ถ้าล่วงข้อใดข้อหนึ่งต้องสมาทานตั้งต้นใหม่อีก 2 ปี หากรักษาได้ไม่ขาดเลยครบ 2 ปีจึงจะได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีโดยรับการอุปสมบทจากสงฆ์ทั้งสองฝ่ายตามพุทธบัญญัติ

พระมหาสังเวช ฐมฺมเนตฺติโก (2536 : 55) ได้กล่าวถึงวิธีการอุปสมบทของภิกษุณี 3 วิธี คือ ครุธรรม ปฏิคฺคหณุปสัมปทา อัฐฐวาจิกอุปสัมปทาและพุเทนอุปสัมปทา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ครุธรรมปฏิคฺคหณุปสัมปทา เป็นวิธีพระพุทธรเจ้าทรงอนุญาตให้เป็นการอุปสมบทของพระนางมหาปชาบดีโคตมี เนื่องจากพระนางได้ขอบวชจำนวนทั้งหมด 3 ครั้ง แต่พระพุทธรเจ้าก็ไม่ทรงอนุญาตจนพระอานนท์ต้องอ้างเหตุผลว่าสตรีออกบวชในพระธรรมวินัยแล้วจะสามารถบรรลุโสดาปัตติผลจนถึงอรหัตผลได้หรือไม่ พระพุทธรเจ้าตรัสว่าได้พระพุทธรเจ้าจึงทรงอนุญาตโดยมีเงื่อนไขว่าจะต้องรับปฏิบัติครุธรรม 8 ข้อ สาเหตุที่พระพุทธรเจ้าทรงบัญญัติครุธรรม 8 ไว้เพื่อเป็นหลักค้ำกันพระธรรมวินัยเหมือนคนสร้างกันสระใหญ่ไว้ก่อนเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำไหลล้นออกไปแต่ด้วยเหตุผลในด้านความสามารถโดยธรรมชาติที่จะบรรลุธรรมจึงยอมให้สตรีบวชได้ การอุปสมบทด้วยวิธีรับครุธรรม 8 ข้อ ไม่มีขั้นตอนยุ่งยากเพียงแต่ให้สตรีที่ต้องการอุปสมบทยอมรับว่าจะปฏิบัติตามครุธรรม 8 ข้ออย่างเคร่งครัดจนตลอดชีวิต ก็ถือว่าอุปสมบทเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

2. อัฐฐวาจิกอุปสัมปทา วิธีนี้ทรงมีพระพุทธานุญาตให้เป็นวิธีอุปสมบทของภิกษุณี โดยประกอบญัตติจุดตกกัมมวาจา 2 ครั้ง คือ อุปสมบทในสำนักภิกษุสงฆ์ครั้งหนึ่งจากนั้นไปขออุปสมบทในสำนักสงฆ์ซ้ำอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เป็นไปตามพระพุทธานุญาตว่าภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสมบทในสงฆ์ 2 ฝ่ายจึงจะถือได้ว่าเป็นภิกษุณีถูกต้องตามพระพุทธรบัญญัติ สตรีผู้ปรารถนาจะบวชด้วยวิธีนี้ต้องเตรียมตัวให้พร้อมเพราะมีขั้นตอนยุ่งยาก ผู้ปรารถนาจะบวชจะต้องมีศรัทธาอย่างแน่นแฟ้นในพระพุทธศาสนาต้องมีความอดทนอย่างแรงกล้าทั้งกายใจ จึงจะสามารถผ่านขั้นตอนการอุปสมบทวิธีนี้ได้ซึ่งต้องอาศัยเวลาในการเตรียมตัว 2 ปีแยกเป็น 4 ตอนคือ

2.1 ขั้นเป็นสามเณรี สตรีผู้ปรารถนาจะเข้ามาบวชต้องได้รับการบรรพชาเป็นสามเณร ผู้หญิงเรียกว่า สามเณรีโดยมากยังอายุไม่ครบ 20 รับการบรรพชาในสำนักภิกษุณีถือสิกขาบท 10 เหมือนสามเณร สิกขาบท 10 ได้แก่ 1) จดเว้นจากการทำลายชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป 2) จดเว้นจากการถือเอาวัตถุสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ 3) จดเว้นจากการประพฤติดิฉันในสิ่งที่ไม่ใช่พรหมจรรย์ 4) จดเว้นจากการพูดเท็จ 5) จดเว้นจากการดื่มน้ำเมาอันเป็นเหตุแห่งความประมาท 6) จดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล 7) จดเว้นจากการดูการฟ้อนรำขับร้องและประโคมดนตรี 8) จดเว้นจากการลูบไล้ ทัดทรง ตกแต่งประดับประดาร่างกายด้วยดอกไม้ ของหอม 9) จดเว้นจากการนอนบนที่นอนอันสูงใหญ่ภายในยัดหนุนสำลี และ 10) จดเว้นจากการจับต้องเงินทอง

ซึ่งลักษณะ 10 ข้อเป็นการปฏิบัติขั้นมูลฐานเตรียมตัวสามเณรีไว้เพื่อปฏิบัติอย่างเคร่งครัดยิ่งขึ้น เป็นการทดสอบจิตใจและความอดทนในระยะแรกของสตรีผู้ปรารถนาจะบวชเป็นภิกษุณีเพื่อให้เคยชินกับวิถีชีวิตของนักบวชต่อไป

2.2 ขั้นเป็นสิกขามานา สตรีที่ปรารถนาจะบวชเป็นภิกษุณีต้องรักษาลักษณะทั้งหมด 6 ข้อ ตลอด 2 ปี มีอายุครบ 18 ปีบริบูรณ์นางสิกขามานาก็คือสามเณรีนั่นเองแต่อายุถึง 18 ปีแล้วอีก 2 ปีจะครบกำหนดอุปสมบท ภิกษุณีสงฆ์สวดให้สิกขาสมมติคือ ยอมให้สมათานสิกขาบท 6 ข้อ ตั้งแต่ปาณาติปาตา เวรมณี จนถึง วิกาลโภชนา เวรมณีไม่มีเวลาล่วงเลย ตลอด 2 ปีเต็มถ้าล่วงข้อใดข้อหนึ่งต้องสมათานตั้งต้นไปใหม่อีก 2 ปี เมื่อรักษาไม่ขาดเลยครบ 2 ปี ภิกษุสงฆ์จึงสมมติให้อุปสมบทสิกขามานาได้นางสิกขามานานี้อยู่ในลำดับรองภิกษุณีลงมา เหนือสามเณรีสิกขามานาหรือนางผู้กำลังศึกษา ห่มผ้าเฉวียงบ่าเข้าไปหาภิกษุณีสงฆ์ ทำความเคารพ นั่งคุกเข่าประนมมือกล่าวขอสิกขาสมมติ คือความตกลง ยินยอมของภิกษุณีสงฆ์ที่จะให้เธอมีอายุ 18 ปีบริบูรณ์ เริ่มรักษาสิกขาบท 6 ข้อ ตลอด 2 ปีก่อนจะได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีต่อไป สิกขามานาฟังกล่าวต่อภิกษุณีสงฆ์ 3 ครั้งว่า “ข้าแต่แม่เจ้า ข้าพเจ้าชื่ออย่างนี้ เป็นกุมารีของพระแม่เจ้าชื่อนี้ มีอายุครบ 18 ปีบริบูรณ์ขอสิกขาสมมติในธรรม 6 ข้อ ตลอด 2 ปีต่อสงฆ์”

2.3 ขั้นขออุปสมบท สตรีผู้เป็นสิกขามานารักษาสิกขามานาสมมติ 6 ข้อ ครบ 2 ปี ตามพุทธานุญาตและได้รับสมมติจากสงฆ์เพื่ออุปสมบทแล้ว จึงสมควรได้รับการอุปสมบทต่อไป

2.4 การขออุปสมบทในสำนักพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธานุญาตให้พระภิกษุบวชภิกษุณี ดังนั้นเมื่อผ่านการอุปสมบทจากฝ่ายภิกษุณีสงฆ์แล้ว ล้ว ภิกษุณี (ปวัตตินี) จะพาเธอผู้เป็นอุปสัมปทาไปขออุปสมบทในสำนักภิกษุณีสงฆ์ต่อไป พึงให้อุปสัมปทาไปขอห่มผ้าเฉวียงบ่าทำความเคารพภิกษุทั้งหลาย นั่งคุกเข่าประนมมือกล่าวคำขออุปสมบทต่อภิกษุสงฆ์ 3 ครั้งว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าทั้งหลาย ข้าพเจ้าชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาไปขอของแม่เจ้าชื่อนี้ เป็นผู้ได้รับการอุปสมบทต่อสงฆ์ สงฆ์โปรดเอ็นดูยกข้าพเจ้าขึ้นเถิด”

3. เหตุอุปสัมปทาวินีทรมีพระพุทธานุญาตให้ภิกษุณีอุปสมบทอย่างเดียวกับวิธีอุฐฺฐวากิภาทุกอย่าง ต่างแต่ว่าผู้ปรารถนาจะบวชไม่สามารถจะเดินทางไปขอรับการอุปสมบทในสำนักของพระภิกษุได้ด้วยตนเอง เนื่องจากมีภัยอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแก่ผู้ที่ต้องการจะบวช พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ส่งภิกษุณีตัวแทนของสตรีผู้ได้รับอุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียวไปสำนักของภิกษุสงฆ์ตัวแทนซึ่งทำหน้าที่เป็นทูตในการอุปสมบท จะต้องเป็นผู้ฉลาดสามารถที่จะทำกิจของตน ดังกล่าวให้สำเร็จได้ เมื่อผู้แทนเดินทางถึงสำนักภิกษุณีสงฆ์แล้วแจ้งความจำนงให้ทราบ เมื่อสงฆ์พร้อมเพรียงกันจึงกล่าวแก่ภิกษุสงฆ์ 3 ครั้งว่า “ข้าพระคุณเจ้าทั้งหลาย นางผู้นี้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาไปขอของแม่เจ้าชื่อนี้ได้รับการอุปสมบทแล้วจากสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทฺธิแล้วในภิกษุณีสงฆ์ นางมาไม่ได้เพราะอันตรายบางอย่าง ข้าแต่พระคุณเจ้าทั้งหลาย นางผู้นี้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์ สงฆ์โปรดเอ็นดูยกนางขึ้นเถิด” ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถจะประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกัมมวาจา เมื่อประกาศจบแล้วจึงวัดเงาแดด บอก

ฤดู บอกส่วนแห่งวัน นับจำนวนสงฆ์ที่ประชุมในการอุปสมบทนั้น แล้วส่งผู้เป็นทูตให้เดินทางกลับไปบอก
 นิสัย 3 และอภินิหาร 8 แก่ภิกษุณีที่ได้รับการอุปสมบทใหม่ เท่านั้นจึงเป็นอันเสร็จพิธีการให้อุปสมบทโดย
 ใช้ทูต ดังพุทธดำรัสว่าเราอนุญาตให้อุปสมบทโดยทูตได้บ้าง (อรณที่ จันทรสุริยศักดิ์ และธัญธิดา มาตรนอก
 , 2552 :20-22)

เสมอ บุญมา (2536: 65) ได้กล่าวถึงกฎเกณฑ์การบวชเป็นภิกษุณีว่าสำหรับเหตุผลที่พระพุทธเจ้า
 ทรงวางกฎเกณฑ์ไว้เช่นนี้คือ 1) เพื่อคัดเลือกและทดสอบสตรีผู้ปรารถนาจะบวชว่าจะมีจิตใจเข้มแข็งจริงจัง
 เพียงใด เมื่อเข้ามาบวชแล้วจะสามารถทนความทุกข์ยากตลอดจนข้อปฏิบัติอื่นๆ ได้หรือไม่ เพราะทรง
 ตระหนักดีถึงสภาวะจิตของสตรีว่ามีความอ่อนไหวและอดทนต่อความลำบากได้ยาก 2) เพื่อฝึกฝนอบรมผู้
 ที่จะเข้ามา เป็นภิกษุณีให้มีความรู้ขั้นมูลฐาน จะได้มีความเฉลียวฉลาดเมื่อได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้ว
 เพราะในช่วงเป็นสิกขามานา 2 ปีต้องอยู่ใกล้ชิดกับ ภิกษุณีอื่น ๆ จึงเป็นการเรียนรู้สมณจริยาและข้อวัตร
 ปฏิบัติอย่างอื่นด้วย 3) เพื่อป้องกันสตรีมีครรภ์หรือมีบุตรอ่อนยังดีมนมอยู่เข้ามาเป็นอุปสมบท จะได้ไม่ต้อง
 คลอดและเลี้ยงดูบุตรในระหว่างเป็นภิกษุณี ซึ่งจะเป็นช่องทางให้ประชาชนว่ากล่าวติเตียนได้ว่า มีสามี
 หรือประพฤติไม่เหมาะสมกับความเป็นสมณะ อันเป็นสาเหตุแห่งความเสื่อมเสียในพระพุทธศาสนา
 4) เพื่อให้ภิกษุณีเกิดความหวงแหนในควา มเป็นสมณะของตนเอง จะได้ไม่ต้องประพฤติเสียหายอันเป็น
 อันตรายต่อเพศพหุภรรยา ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้มาด้วยความยากลำบาก เพราะธรรมชาติ สิ่งที่ได้มายากย่อมจะ
 มีคุณค่าสูง และ 5) เพื่อป้องกันมิให้สตรีเข้ามาอุปสมบทมากจนเกินไป ทั้งยังป้องกันการแปลกปลอมเข้ามา
 บวชอีกด้วย

ภิกษุณีในประเทศไทย

ผู้หญิงไทยบางคนที่ต้องการใช้ชีวิตทางธรรมและเห็นว่าพุทธศาสนานิกายเถรวาทไม่ใช่คำตอบที่
 ตนเองต้องการและเห็นว่าพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้มีที่ทางให้กับผู้หญิงอย่างชัดเจน ทำให้ผู้หญิงหลายคน
 เลือكبวชเป็นภิกษุณีหรือนักบวชในนิกายมหายาน อาทิ ภิกษุณีวรมัยบ วชจากประเทศไต้หวัน ภิกษุณีมีรา
 มิสาบวชจากหมู่บ้านพลัมอันเป็นนิกายหนึ่งในมหายาน ภิกษุณีเหล่านี้ล้วนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในสังคมแ่ง
 หนึ่งการบวชจากนิกายอื่นๆ ที่มีที่ทางให้แก่ผู้หญิงเท่ากับว่าผู้หญิงสามารถใช้ชีวิตทางธรรมในรูปแบบและมี
 พื้นที่ที่ชัดเจน ดังเช่นผู้ หญิงที่เลือกใช้ชีวิตทางธรรมในฐานะภิกษุณีสายมหายานและเป็นที่รู้จักกันดี อาทิ
 ภิกษุณีวรมัยได้บวชปลงโดยรับศีล 8 จากพระพรหมมุนีมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายและได้แต่งกายสี
 เหลืองอ่อนและเรียกตนเองว่า “นักบวช” ซึ่งทางหน่วยงานราชการเรียกว่า “แม่สังฆนิ” และได้สร้างวัตรทรง
 ธรรมกัลยาณีนั่นและการสร้างวัตรฯ นี้เป็นข้อขัดแย้งกับทางราชการโดยได้มีการทำเรื่องร้องเรียนไปถึงมหา
 เถรสมาคมว่าการนุ่งเหลืองห่มเหลืองและการสร้างวัตรไม่ถูกต้องเป็นเรื่องเสื่อมเสียถึงคณะสงฆ์อย่างไรก็
 ตามในประเด็นนี้ทางมหาเถรสมาคมได้มีมติเพียงตอบ บมา “ไม่เป็นการเสื่อมเสียต่อคณะสงฆ์” กล่าวได้ว่า
 ภิกษุณีวรมัยได้สร้างรูปแบบนักบวชหญิงขึ้นมาใหม่ในสังคมผ่านคำแนะนำจากบุตรสาวคืออาจารย์ฉัตรสุ
 มาลัย กบิลสิงห์ซึ่งได้ค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องภิกษุณี และพบว่าสามารถเดินทางไปบวชได้ที่ประเทศไต้หวัน

ดังนั้นในปี พ.ศ. 2514 ภิกษุณีวรมัยจึงได้เดินทางไปบวชเป็นภิกษุณีมีชื่อทางธรรมว่าพระมหาโพธิธรรมจารย์วงศ์ศากยะ โดยมีพระอาจารย์เต้าอันเป็นพระอุปัชฌาย์ ภิกษุณีวรมัยนับเป็นภิกษุณีไทยรูปแรกที่บวชจากประเทศไต้หวัน (ลลิตา ยาวังเสน, 2551 : 59)

สมชาย ไมตรีและคณะ (2546) กล่าวถึงความเป็นไปได้ของการบวชภิกษุณีในประเทศไทยว่าการรื้อฟื้นการบวชสตรีนานาชาติได้มีสตรีไทยหลายคนได้เข้าร่วมบวชเป็นสามเณรีและภิกษุณีแต่ไม่ปรากฏเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ทั้งนี้เพราะเป็นการบวชเฉพาะบุคคลบางคนเมื่อบวชเป็นภิกษุณีก็จำพรรษาในต่างประเทศ บางคนเมื่อกลับประเทศไทยก็นุ่งขาวห่มขาวเหมือนเดิม ผู้หญิงไทยที่บวชเป็นภิกษุณี อาทิ สามเณรีชุตติมา แม่ชีคุณหญิงชนิษฐา วิเชียรเจริญ และภิกษุณีพิศเพลิน กตัญญูตา เป็นต้น การถกเถียงเรื่องภิกษุณีในปัจจุบันที่มีทั้งผู้ที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยโดยนักคิด นักวิชาการ พระสงฆ์ แม่ชี ข้าราชการ ฯลฯ จำนวนมาก ประเด็นการถกเถียงในปัจจุบันอยู่ที่การตีความพระวินัยฝ่ายหนึ่งเห็นว่าพระธรรมวินัยเสมือนหนึ่งตัวแทนของคำสอนที่ได้จารึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งกลับมองว่าการตีความตามตัวหนังสือมันไม่เพียงพอ สิ่งที่สำคัญไปกว่าการจารึกคือเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์มากกว่าการยึดเอาวัตถุเป็นสาระัตถะ เพราะว่าการไม่เคยมีภิกษุณีทำให้ประเทศไทยเหลือเพียง 3 บริษัท คือ ภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา ส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมศาสนามีชายเป็นศูนย์กลางมาโดยตลอดผู้หญิงถูกจัดวางให้เป็นเพียง อุบาสิกา ผู้ให้การสนับสนุน และคำบูชาพระศาสนา แม้ไม่มีที่ทางให้แก่ผู้หญิงในทางศาสนาอย่างเป็นทางการหากพิจารณาผู้หญิงในฐานะผู้กระทำพบว่าผู้หญิงเลือกใช้ชีวิตทางธรรมอย่างหลากหลายรูปแบบบางคนเลือกที่จะเป็นอุบาสิกาที่ถือศีลเคร่งครัด บางคนเลือกใช้ชีวิตนักรบ อาทิ แม่ชีสิกขมาตุ สามเณรี ภิกษุณี เป็นต้น ทำให้นักบวชหญิงรูปแบบแม่ชีในพื้นที่ศาสนาแม่ชีมีสถานภาพอันคลุมเครือเป็นความคลุมเครือในพื้นที่ศาสนาที่เป็นข้อจำกัดและข้อได้ประโยชน์ความคลุมเครือมีข้อจำกัดคือทำให้แม่ชีไม่มีสถานภาพทางสังคมที่ชัดเจนและแม้ว่าแม่ชีบางกลุ่มจำพรรษาและมีบทบาทสำคัญในวัดแต่ในพื้นที่ทางการแม่ชีไม่มีสิทธิเข้าไปต่อรองเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง กระนั้นความคลุมเครือมีข้อได้ประโยชน์คือ ทำให้แม่ชีสามารถเลือกใช้กลยุทธ์ในการต่อรองเพื่อเปิดพื้นที่ให้กับตนเองอย่างหลากหลาย กลยุทธ์ในการต่อรองเพื่อเปิดพื้นที่ของแม่ชีมีความเกี่ยวข้องอย่างแนบแน่น กับ อายุ สถานะ การศึกษา ภูมิหลัง เป็นต้น แม่ชีบางคนที่มีฐานะยากจนเลือกใช้กลยุทธ์ในการต่อรองเพื่อให้มีที่ทางในการปฏิบัติธรรมผ่านการใช้แรงงานในฐานะแม่ครัวชั้นดี แม่ชีบางคนที่มีฐานะค่อนข้างดีอาจเลือกใช้กลยุทธ์ในการต่อรองเพื่อให้มีพื้นที่ในการปฏิบัติธรรมโดยการไปจำพรรษาประจำที่วัดใด แต่เลือกที่จะหมุนเวียนวัดไปเรื่อยๆ เป็นต้น (ลัดดาวัลย์ ต๊ะมาฟู, 2544) นักบวชหญิงในรูปแบบภิกษุณีมหายานถือว่าเป็นนักบวชหญิงที่อยู่นอกพื้นที่ทางศาสนาในประเทศไทย หากพิจารณาผู้หญิงในฐานะผู้กระทำในภาพรวมพบว่าการเลือกบวชในนิกายมหายานเป็นกลยุทธ์ในการต่อรองรูปแบบหนึ่งที่เลือกใช้ชีวิตทางธรรมนอกพื้นที่อำนาจของมหาเถรสมาคม กลยุทธ์การต่อรองโดยการเลือกพื้นที่ที่ต่างออกไปกลายเป็นทั้งข้อได้ประโยชน์และข้อจำกัด ข้อได้ประโยชน์คือ ไม่ต้องได้รับแรงเสียดทานและการ

ควบคุมจากมหาเถรสมาคม ข้อจำกัดคือ การอยู่นอกพื้นที่อำนาจของมหาเถรสมาคมก็จะไม่ได้รับการเคารพนับถือในฐานะส่วนหนึ่งของนักบวชในนิกายเถรวาท

สตรีถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญมากในทางศาสนาโดยเฉพาะเมื่อกล่าวถึงพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่สตรีว่ามีความสำคัญไม่ย่อหย่อนไปกว่าบุรุษด้วย เหตุที่ สตรีเป็นเพศแห่งความรักความอบอุ่น เสียสละและมีความเมตตากรุณาสูง และเป็นผู้ที่มีบทบาทและหน้าที่ในหลายด้านของครอบครัว สังคม บ้านเมือง และประเทศชาติ หน้าที่หลักที่หนักหน่วงของสตรีคือ เป็นทั้งภรรยาและแม่ผู้บังเกิดเกล้า ซึ่งจะต้องดูแลเอาใจใส่ต่อครอบครัวและสังคมบ้านเมืองให้ได้รับความอบอุ่นกายสบายใจในทุกยุคทุกสมัยตามฐานะของเพศผู้เกื้อการุณย์ในทางพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นว่าสตรีเป็นเพศที่สามารถแก่การบรรลุธรรม บรรลุคุณวิเศษต่างๆ ได้กระทั่งถึงเป็นพระอรหันต์ผู้หมดจดจากกิเลสอาสวะทั้งมวล และเป็นผู้มีบุญบารมีไม่แพ้บุรุษเพศ เหตุการณ์สำคัญที่เป็นเครื่องยืนยันดังเช่นครั้งหนึ่งที่พระนางปชาบดีโคตมีและเจ้าหญิงศากยะวงศ์เป็นจำนวนมากเดินทางด้วยเท้าเปล่ามาขออุปสมบทเป็นภิกษุณีกับพระบรมศาสดา และได้ทรงอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาได้ นับแต่นั้นเป็นต้นมาจึงได้บังเกิดภิกษุณีขึ้นในโลกในกรณีดังกล่าวเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงยกฐานะสตรีให้สูงขึ้นโดยไม่เอาความเป็นเพศบุรุษ หรือสตรีมาเป็นเครื่องแบ่งชั้นวรรณะซึ่งนับได้ว่าเป็นการแหวกแนวปฏิรูปสิทธิสตรีกับการยอมรับใน สมัยก่อนของประเทศอินเดียก่อนสมัยพุทธกาล ซึ่งก่อนหน้านั้นสตรีเองไม่เป็นที่ยอมรับและมีความสำคัญมี คุณค่ามากมายเท่าไรนักเพราะสมัยนั้นสตรีเพศต้องขึ้นอยู่กับการประพฤติปฏิบัติตามหลักความเชื่อของ ศาสนาดั้งเดิมที่จำกัดขอบเขตและหน้าที่ของสตรีไว้ต่ำมาก ซึ่งตัวอย่างสตรีในพระพุทธศาสนา นั้นมีสตรีเป็นจำนวนมาก ที่น่าเชิดชูไว้ในฐานะเป็นสตรีตัวอย่าง ผู้ที่ควรประพฤติปฏิบัติตามและควรถือเอาเป็นทิวฐานคติตามแนวทางของท่านเหล่านั้น สตรีผู้ที่จะเป็นสตรีตัวอย่างตามหลักการทางพระพุทธศาสนาแล้วจะต้องเป็นผู้ที่มีใจประกอบด้วยสังคหัตถุธรรม ซึ่งมีการให้การเสียสละ บริจาคสิ่งของของ ตนแก่ผู้อื่น และคุณธรรมอีกนานับประการ ในกรณีนี้นางสุชาดาถือได้ว่าเป็นสตรีท่านหนึ่งที่ได้ถูกจารึกเอาไว้ว่าเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์อย่างใหญ่หลวงให้แก่พระพุทธศาสนา เพราะนางเป็นผู้ถวายข้าวมธุปายาสแด่พระพุทธเจ้าในวันวิสาขบูชาในสมัยที่พระพุทธเจ้าทรง ตรัสรู้ใหม่ๆ ถือว่าทำให้พระพุทธเจ้าได้เสวยพระกระยาหารเพื่อยังพระวรกายให้เป็นไปได้มี้อหนึ่ง นางจึงถือได้ว่าเป็นสตรีที่น่ายกย่องอย่างยิ่งคนหนึ่ง

สรุปได้ว่าการศึกษาเรื่องเพศสภาพกับพุทธศาสนามีอย่างกว้างขวางในหลายประเทศในภูมิภาคเอเชียที่นับถือศาสนาพุทธซึ่งเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับความพยายามในการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิของผู้หญิงในการที่จะบวชเป็นนักบวชหญิงในพุทธศาสนาหรือที่เรียกว่าภิกษุณี ในประเทศไทยแม้จะไม่มีภิกษุณีที่ได้รับการยอมรับการอุปสมบทอย่างถูกต้อง แต่ผู้หญิงก็ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามของผู้หญิงที่จะบวชในพุทธศาสนาและถือปฏิบัติดังเช่นนักบวชเพศชายหรือพระสงฆ์โดยทั่วไป โดยการสร้างอัตลักษณ์ที่พึงประสงค์เพื่อที่จะทำให้เกิดพื้นที่ของตนเองในสังคม เช่น สามเณรีในจังหวัดเชียงใหม่สร้างอัต

ลักษณะเพื่อต่อรองพื้นที่ทางธรรมโดยการถือข้ออุตุงค์วัตรอย่างเคร่งครัด การยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติและจารีต และการให้ความสำคัญกับบาลีศึกษาตามแนวพุทธศาสนา การที่สตรีชาวพุทธในประเทศไทยที่ไม่ได้รับการยอมรับให้อุปสมบทเป็นภิกษุณีในพุทธศาสนาแม้จะทำการอุปสมบทมาจากประเทศอื่นก็ตามทำให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำทางเพศที่มีอิทธิพลมาจากความเชื่อของพุทธศาสนา เพราะพุทธศาสนามีส่วนสำคัญยิ่งในการกำหนดหน้าที่ระหว่างเพศในสังคมไทย ทศณะแบ่งชั้นแบบพุทธมองว่าผู้ชายมีสถานภาพสูงกว่าหญิงซึ่งอยู่ในสถานะภาพที่ต่ำกว่าแม้แต่ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนานิกายมหายานที่ผู้หญิงจะสามารถอุปสมบทเป็นภิกษุณีได้ แต่กระนั้นบริบททางสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบศักดินาและระบบสังคมอุตสาหกรรม เป็นบริบทสำคัญที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างหญิงชาย บทบาทการเคลื่อนไหวของภิกษุณีนิคมายานแสดงให้เห็นการสร้างอัตลักษณ์และพื้นที่ของตนโดยการเผยแผ่พุทธศาสนา รวมทั้งการแสดงบทบาทที่แสดงถึงคุณค่าของความเป็นหญิงที่ได้ แสดงให้เห็นถึงความพยายามอย่างต่อเนื่องของผู้หญิงที่เรียกร้องความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันทางสังคม

บทสรุป

พุทธศาสนาแบ่งแยกและกีดกันผู้หญิงทั้งด้านอุดมการณ์และการปฏิบัติความเชื่อที่ว่าพ่อแม่จะได้รับผลบุญจากการที่ลูกชายบวชเป็นพระสงฆ์ ทำให้ผู้หญิงที่บวชไม่ได้ต้องพยายามทำบุญให้ตนเองและบิดามารดา บทบาทที่เด่นชัดในมุมมองที่ว่าผู้ชายในฐานะที่เป็นผู้ที่สามารถบวชเป็นพระสงฆ์เพื่อคำจูนศาสนา คุณค่าของผู้หญิงจึงสามารถทำได้เพียงการเป็นอุบาสิกาที่อุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้หญิงถูกจำกัดพื้นที่ทางศาสนาแต่กระนั้นผู้หญิงก็ดิ้นรนต่อรองแสวงหาพื้นที่ของผู้หญิงในพุทธศาสนาด้วยการเป็นอุบาสิกา ปฏิบัติธรรมและอุทิศตนเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการให้การสนับสนุนกิจการของสงฆ์ ผู้หญิงจึงมีบทบาทเพียงแค่การทำบุญและช่วยเหลืองานในวัดเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันสถานภาพทางสังคมหลาย ๆ สังคมยังให้สิทธิ สถานภาพและบทบาททางสังคมแก่สตรีอย่างไม่เท่าเทียมกันระหว่างชายหญิงเกิดความเหลื่อมล้ำในทางสังคม จึงทำให้เกิดเป็นปัญหาต่อผู้หญิง ต่อสังคมและไม่สามารถที่จะแก้ไขให้ปัญหาเหล่านี้หมดไปจากสังคมได้จึงทำให้เกิดการเคลื่อนไหว เพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคให้กับสตรีเพิ่มมากขึ้น ภิกษุณีก็เป็นอีกหนึ่งกรณีหนึ่งที่ยังเกิดความเหลื่อมล้ำภายในสังคมอยู่ ครั้นย้อนไปในสมัยพุทธกาลซึ่งถ้าวสงสัยสังเกตในคำตรัสของพระพุทธเจ้าจะแสดงให้เห็นว่าผู้ที่สืบทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น แบ่งได้ เป็น 4 ประเภท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา แต่ปัจจุบันนี้ขาดหายไปหาหนึ่งนั่นก็คือ ภิกษุณี ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นการบวชภิกษุณี บทบาท สถานภาพของภิกษุณีก็ขาดหายไป จึงทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำต่อระบบภิกษุณีภายในสังคม เพราะภิกษุณีก็มีความศรัทธาและเรียนรู้หลักธรรมในพระพุทธศาสนามานานและมีบทบาททางด้านสังคมสงเคราะห์แก่สังคมด้วย

เอกสารอ้างอิง

ฉลาดชาย รมิตานนท์. แนวคิดหรือมโนทัศน์สำคัญ : อำนาจ ใน **มนุษย์ วัฒนธรรม : อำนาจและ**

สิ่งแวดล้อม, ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

_____. **ผีเจ้านาย**, เชียงใหม่ : โรงพิมพ์เมือง, 2545.

_____. **เรื่องเล่าเบื้องต้นสตรีศึกษาสตรีนิยม** เชียงใหม่: วนิตการพิมพ์ , 2555.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ฐฎเสน. การพัฒนาสตรีในพระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สงศยาม , 2539.

ชูเกียรติ วงศ์เทพเดียน. **ปัจจัยในกระบวนการสื่อสารการเมืองขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงาน**

ด้านสตรีในประเทศไทย. ปรชญาดุษฐ์บัณฑิต. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

ปรมะ สตะเวทิน. **หลักนิเทศศาสตร์(พิมพ์ครั้งที่ 6)**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2536.

พรพรรณ จัยสิทธิ์. การเลือกปฏิบัติต่อสตรีไทยตามกฎหมายศึกษากรณีการบวชภิกษุณีตามหลักพุทธ

ศาสนาในประเทศไทย, **นิติศาสตรมหาบัณฑิต**, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2547.

พระมหาสังเวย ธมฺมเนตฺติโก.(เนตรนimit). การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง ชีวิตภิกษุณีกับการบรรลุมรรคผล

เฉพาะที่ปรากฏในเถรคาถา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย. (2536 : 12)

พระวินัยปิฎก เล่ม 3. รวบรวมโดยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, 2539.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ

สตรี-สฤษดีวงศ์, 2546.

เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ. **หลักรัฐศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์, 2549.

ลลิตา ยาวังเสน. การต่อรองเชิงพื้นที่ของนักบวชหญิง : กรณีศึกษาสามเณรีในสำนักปฏิบัติธรรมหนึ่งใน

จังหวัดเชียงใหม่, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.

ลัดดาวัลย์ ต๊ะมาฟู. “แม่ชี: โลกของผู้หญิงที่ถูกกลืน”,วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการ

พัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548.

สมควร กวียะ. **การสื่อสารมวลชน: บทบาทหน้าที่ สิทธิ เสรีภาพ ความรับผิดชอบ**. (พิมพ์ครั้งที่ 5).

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษราพัฒนา, 2545.

สมชาย ไมตรีและคณะ. การศึกษาความเป็นไปได้ของการบวชภิกษุณีในประเทศไทย, รายงานการวิจัยฉบับ

สมบูรณ์, กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

สุรพงษ์ ไชยชนะเสถียร. การสื่อสารกับการเมือง. กรุงเทพฯ : ประสิทธิ์ภักดิ์ แอนด์พริ้นติ้ง, 2544.

เสถียร เขยประดับ. การสื่อสารกับการเมือง : เน้นสังคมประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

เสมอ บุญมา. ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา. อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2521.

แสง อุดมศรี. การปกครองคณะสงฆ์ไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534.

หนึ่งฤทัย พ้ออ. เพศสภาพ ศาสนา และบทบาทของภิกษุณีเวียดนาม, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2554.

อรนที จันทรสุริยศักดิ์ และธัญรดา มาตรนอก. ความคิดเห็นเกี่ยวกับภิกษุณีในสังคมไทยของพระภิกษุณี
รัตนาวลี, ศิลปศาสตรบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

อุษา พัดเกิด. สตรีนิยมที่ถูกก่อสร้าง: การศึกษาการฝึกกำลังของผู้หญิงในกรงอำนาจผู้ชายในนวนิยาย
เรื่อง "The Kitchen God's Wife" ของ Amy Tan. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัย
แห่งชาติ, 2550.

Berlo, D.K. *The process of communication*. New York : Rinehart & Winston, 1960.

Townsend, Janet Gabriel. "Power from With : Getting Out of That House!" in *Women and Power
: Fighting Patriarchies and Poverty*. Janet Gabriel Townsend, et al., London
: Zed Books, 1999, pp 1-18, 62-84.

Wilmot, W. W. *Dyadic communication*(3rded). New York : Random House, 1987.